

การวิเคราะห์ลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนไทย

สารนิพนธ์

ของ

นายฐิติวัฒน์ จตุรวิธวงศ์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ตุลาคม 2546

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

396, 99591

✓ 362ก

จ.3

การวิเคราะห์ลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนไทย

บทคัดย่อ

ของ

นายฐิติวัฒน์ จตุรวิธวงศ์

11 พ.ย. 2546

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ตุลาคม 2546

h 231502

จิตติวัฒน์ จตุรวิธวงศ์. (2546). การวิเคราะห์ลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนไทย. สารนิพนธ์
กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : รองศาสตราจารย์สุนันทา โสรจจ์.

สารนิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนไทย โดยใช้ข้อมูล
จากหนังสือสำนวนไทยจำนวน 5 เล่ม รวม 250 สำนวน และเสนอผลการศึกษาระบบพรรณนาวิเคราะห์
สรุปผลได้ดังนี้

ด้านลักษณะของสำนวนไทยพบว่า สำนวนไทยมีลักษณะเป็นคำกล่าวที่ไม่กล่าวตรงไปตรงมา
ต้องตีความเสียก่อนจึงจะเข้าใจนัยที่ซ่อนไว้มีลักษณะเป็นคำอุปมาที่มีการเล่นเสียงสัมผัสคล้องจองทั้ง
สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะมีการจัดจังหวะคำ เป็นกลุ่มคำตั้งแต่ 4 -16 คำแบ่งได้ 2 วรรคเป็นส่วนใหญ่

ด้านที่มาพบว่า สำนวนไทยมีที่มาจากธรรมชาติมากที่สุด เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับ
พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ จึงนำมาเปรียบเทียบกับจิตใจ คำพูดและพฤติกรรมของคน นอกจากนี้ยังมีสำนวน
ที่เกิดจากอุบัติเหตุ เกิดจากการกระทำ เกิดจากศาสนา เกิดจากอวัยวะ เกิดจากการละเล่น เกิดจากความ
ประพฤติ เกิดจากนิยาย นิทาน วรรณคดี และสำนวนที่เกิดจากประเพณีและความเชื่อของคนไทย

ด้านการใช้ภาษาพบว่า สำนวนไทยมีความยาวตั้งแต่ 2-18 คำ แบ่งได้ 2 - 4 วรรค มีสัมผัสสระ
และสัมผัสพยัญชนะ มีการซ้ำคำ และใช้คำไทยแท้เป็นพื้น วิธีใช้สำนวนพบว่า มีการใช้สำนวนไทยเพื่อ
แนะนำ ห้ามปราม วิจารณ์ ตักเตือน และให้กำลังใจ

ด้านภาพสะท้อนจากสำนวนไทยพบว่าคนไทยมีวิถีชีวิตใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติด้านปัจจัยสี่
ใช้ธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ส่วนการประกอบอาชีพพบว่า
คนไทย ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และประมง

ด้านภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมพบว่า คนไทยมีค่านิยมด้านการเลือกคู่ครองที่เป็นแม่ศรีเรือน ยก
ย่องนับถือผู้มีอำนาจยศศักดิ์ ผู้อาวุโส และครูอาจารย์ นิยมความสุภาพอ่อนโยน นิยมใช้ชีวิตแบบ
สันโดษ นิยมผู้มีความกตัญญูรู้คุณ นิยมการพูดจาฉะฉาน นิยมทำงานราชการ ด้านความเชื่อพบว่า คน
ไทยเชื่อในเรื่องบุญกรรม เชื่อเรื่องผี เชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ด้านศาสนาพบว่า คนไทยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง
ในการพบปะกัน เพื่อการทำบุญ การบวชและการศึกษาหาความรู้ ตลอดจนมีค่านิยมในการสร้างวัดของผู้
มีฐานะดี

ANALYSIS THE CHARACTERISTIC AND REFLECTION OF THAI IDIOMS

AN ABSTRACT

BY

MR. THITIWAT CHATURAVITTAWONG

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

October 2003

Thitiwat Chaturawithawong. (2003). *Analysis the Characteristic and Reflection of Thai Idioms*. Master's Project, M.Ed. (Thai). Bangkok : Graduate School : Srinakharinwirot University. Project Advisor : Assoc. Prof. Sunantha Sorach.

The purpose of this Master's Project is to analyze the character and reflection of Thai idioms by using information from 5 idiom books with a total of 250 statements. The study was presented with descriptive analysis. The results are as follows:-

In view of character, it found that Thai idioms were sentences being addressed indirectly that need interpretation in order to understand their meanings. They normally were in form of simile in which the alliteration was included. The rhythm of wording was grouped from 4-16 words and was divided into two main clauses.

In view of derivation, it found that they mostly originated from the nature as the Thai lifestyle was concerned with and relied on the nature. Hence they were brought into comparison with feeling, wording and human behavior. Besides, some of them were originated from accident, religion, performance, human organ, entertainment, behavior, novel, tale, literature, custom and belief.

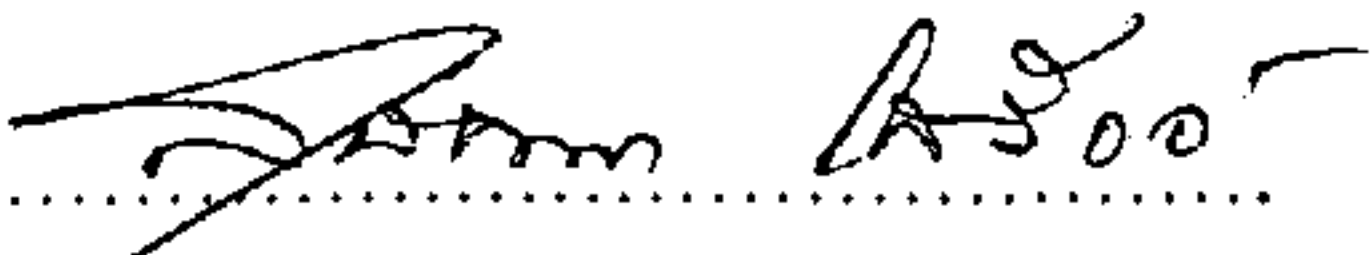
In view of language usage, it found that the length of a sentence was about 2-18 words and was divided into 2-4 clauses with the alliteration, word repeat, and usage of Thai real word. Generally idiom was used for introducing, dissuading, criticizing, warning and encouraging.

In view of reflection, it found that Thai people lived familiarly and relied on the natural four necessities of life including food, residence, cloth and medicine. In view of occupation, Thai people's careers were farming and fishing.

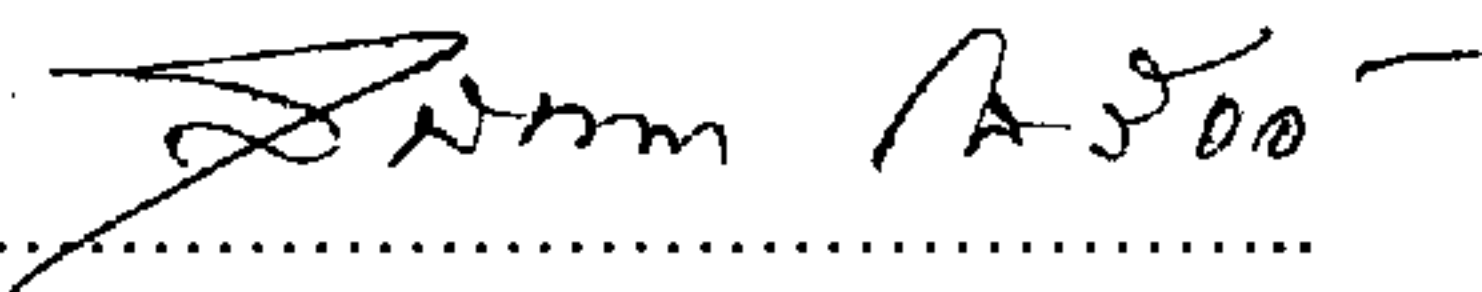
In view of the reflection of culture, it found Thai people had taste in choosing life-mate, particularly a real housewife. They admired people who held power and prestige, seniority and instructors. They liked politeness, solitude, gratitude, and being a civil servant. In view of belief, they believed in destiny, occultism and spirit. In view of religion, it found that they regarded temple as a meeting place, religious activities such as ordination and studying including having social value in constructing temples especially those who were of a good financial status.

อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบได้พิจารณา
สารนิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

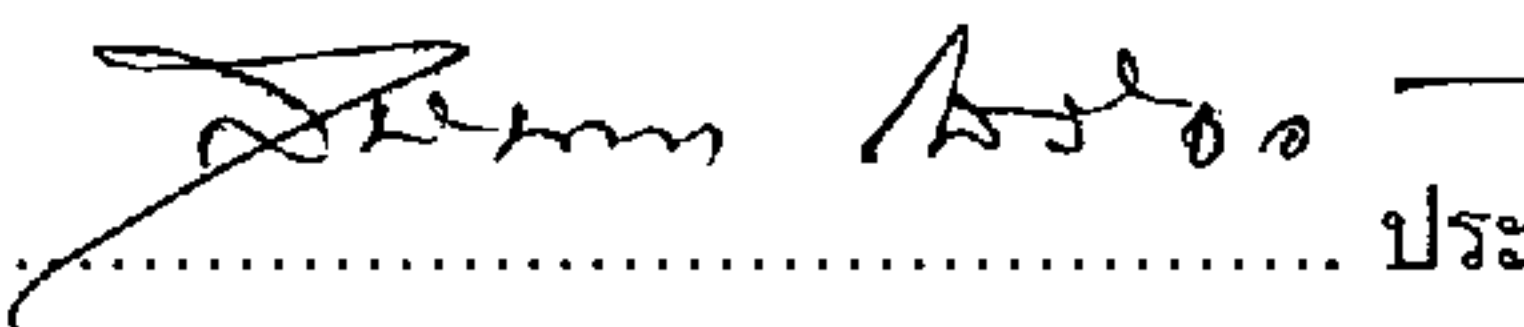
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

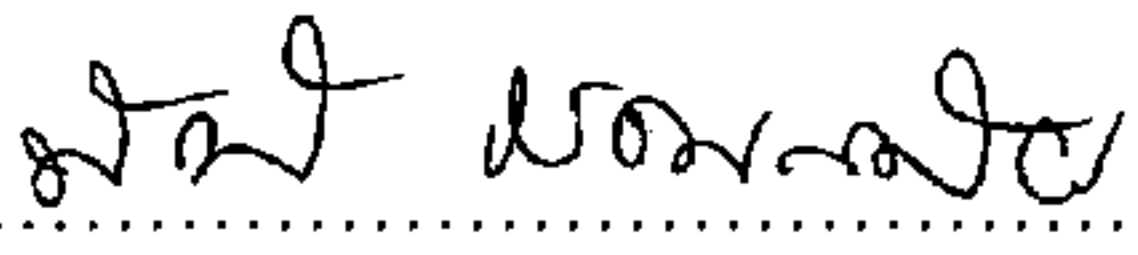

.....
(รองศาสตราจารย์ สุนันทา ไสรัจจ์)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(รองศาสตราจารย์ สุนันทา ไสรัจจ์)

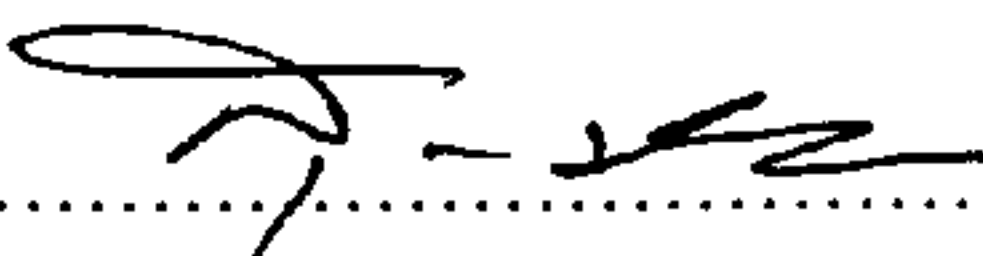
คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ สุนันทา ไสรัจจ์)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์พัชนี ไชติกเสถียร)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์วาสนา นามพงศ์)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์
(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

วันที่... ๑ ...เดือน... ตุลาคม ...พ.ศ. 2546

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากรองศาสตราจารย์สุนันทา ไสร์จจ์ อาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้กรุณาสละเวลาในการตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยเป็นอย่างสูง ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและขอกราบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์พัชนี โชติกลเสถียร และอาจารย์วาสนา นามพงศ์ ที่กรุณาร่วมเป็นกรรมการสอบ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่ช่วยให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ ภราดาสุรสิทธิ์ สุขชัย ผู้อำนวยการโรงเรียนอัสสัมชัญ ผู้มีอุปการคุณแก่ผู้วิจัย ซึ่งให้การสนับสนุนอนุมัติให้ทุนการศึกษาในครั้งนี้

ขอน้อมรำลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัย ให้มีความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาการและความเป็นผู้มีคุณธรรม

ขอขอบพระคุณคุณครูใหญ่และคณะครูโรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม ที่ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจต่อผู้วิจัย ขอขอบคุณอาจารย์วิไลรัตน์ เพิ่มพูนบุญ ที่ได้ช่วยกรุณาตรวจแก้ไข

คุณค่าและประโยชน์ที่พึงมีของสารนิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดามารดาครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ช่วยอบรมสั่งสอนและชี้แนะทางการศึกษา ตลอดจนสนับสนุนผู้วิจัยมาโดยตลอด ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกและกราบขอบพระคุณมาด้วยรักและเคารพยิ่ง

ฐิติวัฒน์ จตุรวิธวงศ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ขอบเขตของการทำสารนิพนธ์.....	3
วิธีดำเนินการทำสารนิพนธ์.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำสารนิพนธ์.....	7
2 วิเคราะห์ลักษณะของสำนวนไทย.....	9
ด้านความหมาย.....	9
ด้านลักษณะของสำนวน.....	9
ด้านที่มา.....	12
ด้านการใช้ภาษา.....	23
ด้านวิธีใช้.....	29
3 วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในสำนวนไทย.....	32
ด้านวิถีชีวิต.....	32
ด้านความเป็นอยู่.....	33
ด้านค่านิยม.....	39
ด้านความเชื่อ.....	43
ด้านศาสนา.....	45
4 บทสรุป.....	47
บรรณานุกรม.....	51
ภาคผนวก.....	53
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	66

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สำนวนไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านภาษาอย่างหนึ่ง ที่บรรพบุรุษได้ผูกขึ้นมาสำหรับใช้อบรมสั่งสอนลูกหลาน เพื่อให้มีสติ มีความรอบคอบ และไม่ตั้งอยู่ในความประมาทในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ สำนวนไทยยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยโบราณและลักษณะนิสัยความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอนเจ้าความคิดรวมทั้งความผูกพันกับธรรมชาติอีกด้วย

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 805) ได้นิยามไว้ว่า สำนวน คือ ถ้อยคำที่เรียบเรียงโวหาร บางทีก็ใช้ว่าสำนวนโวหาร คดี เช่น ปิดสำนวนถ้อย คำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง การแสดงออกเป็นข้อความพิเศษ เฉพาะภาคหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง เช่น ข้อความสำนวนหนึ่ง บทความ 2 สำนวน

กาญจนานาคพันธ์ (นามแฝง) (2523 : 1-2) กล่าวถึงสำนวนไทยไว้ว่า คำพูดที่พูดออกมาแล้วก็เข้าใจได้ทันที และตรงกับความต้องการของผู้พูดนั้น เรียกว่าเป็นภาษาธรรมดาทั่วไป แต่มีภาษาอีกกระหนึ่งที่พูดออกมาแล้วสามารถซ่อนความนัยได้หลายแง่มุม ไม่ตรงไปตรงมาอย่างเช่นภาษาธรรมดา คนฟังจำต้องมีความรู้หรือมีประสบการณ์จึงจะเข้าใจความหมายการพูดโดยมีความหมายแฝงอยู่ เราเรียกว่า สำนวน ในด้านที่มาและการใช้สำนวนนั้น เราใช้กันมาช้านานแล้ว

ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (2528 : 1 - 2) กล่าวถึงความหมายของสำนวนไทยไว้ว่า สำนวนไทยหมายถึงถ้อยคำในภาษาไทยที่ใช้พูดจาสื่อสารกัน โดยมีความหมายเป็นนัยเกิดความกว้างหรือลึกซึ่งมิใช่แปลความหมายของคำตรงตัว เป็นความหมายในเชิงอุปมาเปรียบเทียบหมายรวมไปถึง คำคม สุภาษิต คำพังเพย คำกล่าวและโวหารต่าง ๆ ด้วย

ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (2528 : 5 - 9) กล่าวถึงความเป็นมาของสำนวนไทยไว้ว่า มีอยู่ในภาษาพูดตั้งแต่ก่อนเรามีภาษาเขียนในสมัยสุโขทัย เมื่อเรามีภาษาเขียนจารึกเป็นหลักฐาน ข้อความในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีสำนวนไทยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ เช่น ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว หมายถึงประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข การที่มีภาษาเขียนครั้งแรก มีสำนวนไทยปรากฏทันทีแสดงว่า สำนวนไทยเรามีใช้ในภาษาพูดอยู่ก่อนแล้ว ส่วนมูลเหตุที่เกิดสำนวนนั้น เกิดจากมูลเหตุต่าง ๆ เป็นต้นว่า เกิดจากแบบแผนประเพณีเกิดจากลัทธิศาสนา เกิดจากความประพฤติ เกิดจากการเล่นเกิดจากเรื่องแปลก ๆ ที่ปรากฏขึ้น เกิดจากนิยาย นิทาน ตำนานตลอดจนพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (2523 : 1 - 2) ได้รวบรวมสำนวนไทยไว้ในหนังสือ ภาษา - พาสาร์ โดยเรียบเรียงตามลำดับอักษร ก - ต อธิบายความหมายของแต่ละสำนวน และบอกที่มาของสำนวนไว้ด้วย นอกจากนี้ยังบอกที่ใช้สำนวนนั้น ๆ เช่น ใช้เป็นคำอุปมาอุปไมย ใช้ในความเปรียบเทียบกับ และได้ให้ตัวอย่างประโยคหรือข้อความที่สำนวนนั้น ๆ ปรากฏอยู่

การศึกษาสำนวนไทย ทำให้เข้าใจวิถีชีวิต และพฤติกรรมของคนในสังคมได้ดี ไม่แพ้การศึกษาจากหลักฐานอื่น ๆ ทำให้ทราบว่า คนไทยนั้นมีค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานหลายประการ เช่น การยึดหลักจริยธรรม การยึดมั่นในพุทธศาสนา และประเพณีเป็นต้น ดังที่

เพ็ญแข วิจารณ์สุนทร (2523 : 124) ได้จัดประเภทของสำนวนไทยเป็นหมวดหมู่ และได้วิเคราะห์ค่านิยมจากสำนวนไทยพบว่า คนไทยมีค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานหลายประการ เช่น การยึดหลักธรรมจริยธรรมและคุณธรรมในศาสนาพุทธเป็นสรณะ การยกย่องชาติภูมิการเคารพผู้มีอาวุโส ครูอาจารย์ การนิยมความสุภาพอ่อนโยน มีความเมตตากรุณา มีความกตัญญูกตเวที รักและเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ และมีความอดทนอดกลั้นรู้จักประสานประโยชน์

รัตนา สถิตานนท์ (2521 : 137-139) ได้ศึกษาสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมพบว่า สุภาษิตพระร่วงสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมของคนไทยในสมัยนั้นไว้ว่า เป็นสังคมที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ คนในสังคมคุ้นเคย ผูกพันกับธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าเขาจึงกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้บ่อย ๆ ด้านสังคมมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดต่อกันสภาพความเป็นอยู่ของคนทั่วไป ไม่สูญปลอดภัยนัก สำนวนไทย จึงสอนให้ระมัดระวังตัวอยู่ตลอดเวลา

จากการศึกษาความหมาย ที่มา ลักษณะและภาพสะท้อนของสำนวนไทยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าสำนวนไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ที่มีคุณค่าที่สะท้อนเอกลักษณ์ของสังคมและวัฒนธรรมไทยได้หลายแง่มุม ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์สำนวนไทยในด้านลักษณะและภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสำนวนไทยให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อนำเอาผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนและเผยแพร่แก่ผู้สนใจต่อไป

จุดมุ่งหมายของการทำสารนิพนธ์

1. เพื่อศึกษาลักษณะของสำนวนไทย
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสำนวนไทย

ประโยชน์ของสารนิพนธ์

ผลการศึกษาครั้งนี้ จะให้ความรู้ลักษณะเฉพาะทางภาษาของสำนวนไทยและภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสำนวนไทย อันจะเป็นประโยชน์ ในการนำไปใช้ในการเรียนการสอนและเผยแพร่แก่ผู้สนใจต่อไป

ขอบเขตของการทำสารนิพนธ์

ในการวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาสำนวนไทยจำนวน 250 สำนวน จากหนังสือต่อไปนี้

1. สุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่
2. สุภาษิตพระร่วง
3. สำนวนไทย ของกาญจนาภรณ์
4. สุภาษิตไทย ของเจือ สตะเวทิน
5. ภาษา คำพังเพย สุภาษิต สำนวนไทยประเภทต่าง ๆ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ของราชบัณฑิตยสถาน

วิธีดำเนินการทำสารนิพนธ์

1. เก็บรวบรวมและศึกษาสำนวนไทย จากแหล่งข้อมูลที่ระบุไว้ในขอบเขตของการศึกษา
2. ศึกษากฎเกณฑ์การวิเคราะห์จากเอกสารและตำราที่เกี่ยวข้อง
3. วิเคราะห์ลักษณะของสำนวนไทยในด้าน
 - 2.1 ความหมายและที่มาของสำนวน
 - 2.2 การใช้ภาษาและวิธีใช้สำนวน
4. วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสำนวนไทยในด้าน
 - 4.1 วิถีชีวิต ความเป็นอยู่
 - 4.2 ค่านิยม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำสารนิพนธ์

1. ลักษณะและที่มาของสำนวนไทย
2. ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสำนวนไทย
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสำนวนไทย
1. เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะและที่มาสำนวนไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 805) ได้ให้ความหมายของคำว่า สำนวนไว้ว่า สำนวน หมายถึง ถ้อยคำที่เรียบเรียง โวหาร ภาษาก็ใช้ว่า สำนวนโวหาร , คติ เช่น ปิดสำนวน ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง การแสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ เช่น ข้อความสำนวนหนึ่ง บทความ 2 สำนวน

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2528 : 6 – 16) ได้กล่าวถึงลักษณะสำนวนไทยไว้ว่า ข้อความที่เป็นสำนวนไทยมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความหมายโดยนัย คือความหมายไม่ตรงตัว ตามความหมายโดยอรรถ พุดอย่างหนึ่งมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง เช่น ขนทรายเข้าวัด หมายถึงร่วมมือ ร่วมใจกันทำบุญ
2. ใช้ถ้อยคำกินความมาก การใช้ถ้อยคำในสำนวนไทย ส่วนใหญ่เข้าลักษณะใช้คำน้อยความมาก เนื้อความมีความหมายเด่น เช่น ก่อหวอด
3. ถ้อยคำมีความไพเราะ การใช้ถ้อยคำในสำนวนไทยมักใช้ถ้อยคำในสำนวนไทย ใช้ถ้อยคำสละสลวย มีสัมผัส คล้องจอง เน้นการเล่นเสียง สัมผัสสระ สัมผัสอักษร ให้เสียงกระทบกระทั่งกัน เกิดความไพเราะน่าฟัง ทั้งสัมผัสในวรรค และระหว่างวรรค มีการจัดจังหวะคำหลายรูปแบบเช่น เป็นกลุ่มซ้อน 4 คำ เช่น ก่อกรรมทำเข็ญ
4. สำนวนไทย มักเป็นการเปรียบเปรย หรือมีประวัติที่มาส่วนใหญ่ มาจากการเปรียบเทียบกับ ปรากฏการณ์ธรรมชาติประเพณี ศาสนา นิยาย นิทานต่าง ๆ กิริยาอาการและสิ่งต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น นอนตาไม่หลับ

กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) (2523 : 70 – 89) ได้กล่าวถึงที่มาและความหมายของสำนวนไว้ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นคำอุปมา หรือความเปรียบ
2. มีลักษณะเป็นความหมายให้ตีความ ดิชม หรือแสดงความเห็นอยู่ในตัว เช่น เกลือเป็นหนอน
3. มีลักษณะเป็นคำคมหรือคำกล่าว เช่นตีหน้าตาย
4. มีลักษณะคล้ายโวหาร มีเสียงสัมผัสคล้องจอง หรือมีลักษณะย้ำคำย้ำความเช่นข้าวแดงแกงร้อน

และได้กล่าวสรุปมูลเหตุที่เกิดสำนวนไว้ 9 ประการดังนี้

1. เกิดจากธรรมชาติ เช่น น้ำซึมบ่อทราย
2. เกิดจากการกระทำ เช่น ราไม่ตี โทษปี โทษกลอง
3. เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น ตกกระไดพลอยโจน
4. เกิดจากอวัยวะ เช่น ปากบอน
5. เกิดจากศาสนา เช่น ขนทรายเข้าวัด
6. เกิดจากการละเล่น เช่น รุกฆาต
7. เกิดจากความประพฤติ เช่น ขี้เกียจสันหลังยาว
8. เกิดจากนิยาย นิทาน และวรรณคดี เช่น งอมพระราม
9. เกิดจากประเพณีและความเชื่อ เช่น ผิงรักผิงรัก

2. เอกสารที่เกี่ยวกับภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสำนวนไทย

ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2524 : 57 – 65) ได้เขียนบทความเรื่อง ทศนะของสังคมไทยในสำนวนไทย และแสดงความคิดเห็นไว้ว่า ชีวิตของคนไทยที่ใช้ภาษานั้น ๆ เสมอเช่นสังคมไทยนับถือผู้ใหญ่ ซึ่งหมายถึงผู้ที่สูงด้วยวัยวุฒิ หรือตำแหน่งถือว่าเป็นผู้มีประสบการณ์แล้ว และบ้างก็ยังให้ความคุ้มครองด้วย จึงมีสำนวนไทยให้ความเคารพผู้ใหญ่ เช่น เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด สังคมไทยเชื่อเรื่องกรรม เพราะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา จึงมีสำนวนไทยว่า กงเกวียนกำเกวียน

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) (2503 1-10) ได้อธิบายว่าวัฒนธรรมคือการคิดเห็นความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการหรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมคงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้เห็นเป็นภาษาศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น

เจือ สตะเวทิน (2515 : 9 – 12) ได้กล่าวถึงสำนวนไทยว่า ไม่ได้เกิดจากนักปราชญ์ราชบัณฑิตเสมอไป ส่วนมากเกิดจากคนธรรมดาในอาชีพต่าง ๆ เช่น ชาวนา ชาวสวน ชาวเรือ เป็นต้น การปฏิบัติขึ้นตามธรรมชาติ ไม่ได้ตั้งใจแต่งขึ้นสิ่งแฉล้มของใครเหล่านี้ ทำให้เขาได้คติขึ้นมาชานา อยู่ใกล้ชิดกับวัวก็ได้คติจากการเลี้ยงวัว ชาวนาอยู่ใกล้หมาหรือแมวก็ได้คติจากการเลี้ยงสัตว์เหล่านั้น ชาวเรือก็ได้คติจากการดำรงชีพเกี่ยวกับเรือและน้ำ เป็นต้น

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2517 : 5-7) ได้ให้ข้อสังเกตในการสร้างสำนวนไทยว่า เป็นการสร้างจากประสบการณ์ชีวิตของบรรพบุรุษ ส่วนรูปแบบในการสร้างสำนวนไทยนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นคำคล้องจอง สัมผัส เพื่อความไพเราะและเพื่อให้จดจำได้ง่ายตามรูปแบบอาจเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือพวกสัมผัสเล่นคำ และพวกเปรียบเทียบอุปมา และบุคลาธิษฐาน

ปรีชา ทิชนพงศ์ (2523 : 163) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับวัฒนธรรมไว้ว่า ภาษาเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคมโดยปกติสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมจะมีวัฒนธรรมต่างกันไปตามลักษณะความรู้ความคิดและทัศนคติที่ถ่ายทอดกันมาในสังคมนั้น ๆ

เพ็ญแข วัจนสุนทร (2523 : 124) ได้จัดประเภทของสำนวนไทยเป็นหมวดหมู่ และได้วิเคราะห์ค่านิยมจากสำนวนไทยสรุปได้ว่า คนไทยมีค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานหลายประการ เช่น การยึดหลักจริยธรรมและคุณธรรมในศาสนาพุทธเป็นสรณะ การยกย่องชาติวุฒิ การเคารพผู้มีอาวุโส ครูอาจารย์ การนิยมความสุภาพอ่อนโยน ไม่มุทะลุ ก้าวร้าว มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักหน้ารักเกียรติยศ รักพวกพ้องยกย่องความกตัญญูกตเวที รักและเทิดทูนสถาบัน กษัตริย์ การรู้จักที่ต่ำที่สูง และมีความอดกลั้นรู้จักประสานประโยชน์ ประนีประนอม

สิทธิ์ บุตรอินทร์ (2523 : 27 – 29) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมไทยเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม จากสำนวนที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กงเกวียนกำเกวียน คนดีตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้จาก

ปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ว่า บุคคลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดทำให้คนไทยเชื่อว่า ใครประกอบกรรมดี ย่อมได้ผลตอบแทน ใครทำชั่วย่อมได้ผลชั่วตอบแทน

วาสนา บุญสม. (2537 : 22) ได้กล่าวถึงสำนวนสิบสองราศีกว่า เป็นสำนวนที่มีเสน่ห์ของ ภาษาไทย ที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ มีคำที่ต้องตีความหมายเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ถ้อยคำที่ มีความหมายตรงตัวธรรมดา แต่มีความหมายลึกซึ้ง และเป็นประเด็นที่น่าศึกษาค้นคว้า เพื่อให้เห็น ถึงที่มาความหมายและวิธีใช้ ดังตัวอย่างสำนวนไทยว่า เล็กพริกขี้หนู ที่มา พริกขี้หนูมีเม็ดเล็กมาก แต่รสเผ็ดจัด ความหมาย คนตัวเล็กแต่มีความสามารถสูง วิธีใช้ ในเชิงชื่นชมหรือนิยมชมชอบ เป็น การแสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในสมัยก่อน สะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมไทยได้

3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสำนวนไทย

จิราภรณ์ ภัทรานุกัณฑ์. (2521 : 223) ได้ศึกษาถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนในภาษาไทยพบว่า ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนไทยในภาษาไทย อาจมีลักษณะส่วนประกอบเป็นคำคำเดียว หรือวลีหรือ ประโยคก็ได้ เมื่อนำสำนวนมาใช้ในประโยคสามารถทำหน้าที่ได้เหมือนคำคำเดียว สำนวนบาง สำนวน ทำหน้าที่ได้เพียงอย่างเดียว บางสำนวนทำหน้าที่ได้ 2 อย่าง และบางสำนวนทำหน้าที่ได้ 3 อย่าง ส่วนความหมายของสำนวนนั้น เกี่ยวข้องกับความหมายเดิม หรือความหมายรวมเดิมของ ถ้อยคำแบ่งเป็น 4 คือ ความหมายเปรียบเทียบ ความหมายเกี่ยวข้อง ความหมายที่เกิดจากการ เทียบเสียงของคำ และความหมายที่ได้จากเรื่องราวลักษณะตัวละคร วิธีการประเพณี วรรณคดี และ การละเล่นอื่น ๆ

รัตนา สถิตานนท์ (2521 : 137-139) ได้วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม พบว่า สุภาษิตพระร่วงสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมของคนไทย ในสมัยนั้นไว้ว่า เป็นสังคมที่ใกล้ชิดกับธรรม ชาติ คนในสังคมคุ้นเคย ผูกพันกับธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าเขา ถ้ำและสัตว์ต่าง ๆ จึงกล่าว ถึงสิ่งเหล่านี้บ่อย ๆ ในด้านสังคม มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดต่อกัน ไม่เป็นแบบต่างคนต่างอยู่ คำสอน จึงเน้นเรื่องให้ผูกมิตรกับคนทั่วไป สภาพความเป็นอยู่ของคนทั่วไป ไม่สู้ปลอดภัย

ศุภมาศ ทิพย์ลีพร (2528 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการวิเคราะห์สุภาษิตอังกฤษ และ สุภาษิตไทย พบว่า สุภาษิตไทย สะท้อนให้เห็นว่า คนไทย มีความโอบอ้อมอารี เคารพความคิด และความอาวุโสของผู้ใหญ่ คนไทยเชื่อในเรื่องผี และโชคลาง กฎแห่งกรรม และมีการแบ่งชั้นทาง สังคม

สุภาชิต จึงสอนให้ระมัดระวังตัวอยู่ตลอดเวลา ให้ทำบ้านให้แข็งแรง มีรั้วรอบขอบชิด ต้องมีอาวุธไว้ป้องกันตัวและเก็บไว้ในที่หยิบฉวยง่าย ไปไหนไม่ให้ไปคนเดียว แสดงว่า มีอันตรายรอบด้าน ซึ่งอาจเป็นอันตรายจากทั้งคนและสัตว์ร้าย เจ้าหน้าที่บ้านเมืองคงไม่สามารถดูและคุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่ราษฎรได้เพียงพอ จึงต้องสอนให้ทุกคนรู้จักระมัดระวังตัวเองให้ปลอดภัย

พรเพ็ญ สุรรัตนันท์ (2534 : 96) ได้วิเคราะห์หน้าที่ของสำนวนไทยพบว่า สำนวนไทยส่วนใหญ่จะทำหน้าที่หรือมีจุดมุ่งหมาย ที่จะตำหนิการกระทำที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมเพื่ออบรมสั่งสอน บุคคลให้กระทำในสิ่งที่ถูกต้องควร นอกจากนี้ สำนวนไทย ยังมีหน้าที่ในการให้คำแนะนำเสนอแนะ ให้ปฏิบัติตามอีกด้วย และยังมีสำนวนไทยอีกจำนวนมากที่มีลักษณะห้ามไม่ให้ทำ สำนวนไทยที่มีลักษณะการให้กำลังใจมีน้อย เนื่องจากสังคมไทย ไม่นิยมกล่าวยกย่องชมเชยเมื่อกระทำความดี และปรากฏภาษิตในลักษณะตักเตือนน้อยมากด้วย จะปรากฏในลักษณะของการเตือนไว้ล่วงหน้าก่อน

ขุนชิล ควน . (2537 : 172 - 173) ได้ศึกษาสำนวนไทยและเกาหลี โดยเปรียบเทียบพบว่า ลักษณะของสำนวนไทย จะมีจำนวนคำตั้งแต่ 1 คำ ถึง 18 คำ ส่วนใหญ่จะเป็นวลี หรือประโยคสั้น ๆ การแบ่งวรรคของสำนวนไทยจะแบ่งวรรคในสำนวนที่มีคำตั้งแต่ 6 คำขึ้นไปถึง 18 คำ แบ่งเป็น 2 วรรค และ 4 วรรค ส่วนใหญ่จะเป็น 2 วรรค จำนวนคำในแต่ละวรรคมีทั้งที่เท่ากัน และไม่เท่ากัน การแบ่งวรรคจะเพิ่มประโยชน์ทางความไพเราะของเสียงสัมผัส ส่วนการใช้คำในสำนวนไทยพบว่า มีการใช้คำซ้ำในวรรคเดียวกัน และระหว่างวรรค การใช้คำในวรรคเดียวกัน อาจอยู่ชิดกัน หรือมีคำอื่น มาคั่นคำเดียว หรือหลายคำก็ได้ นอกจากนี้ อาจจะใช้คำที่อยู่ต้นวรรคและท้ายวรรค การซ้ำคำระหว่างวรรคจะมีทั้งการซ้ำคำที่อยู่ในตำแหน่งเดียวกันและต่างตำแหน่งกัน

แลนดรู ลอสฟิน กิวก้า (2545 : 162-163) ได้ศึกษาด้านการเปรียบเทียบสำนวนโรมานีเย และสำนวนไทยพบว่า สำนวนโรมานีเย ที่มีความตรงกัน หรือคล้ายคลึงกันกับสำนวนไทยมีจำนวนมาก แต่สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบเหมือนกันบ้าง คล้ายคลึงกันบ้าง ในด้านภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่าสภาพทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทั้งสองประเทศไม่เหมือนกันจึงทำให้ลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ และพันธุ์พืชแตกต่างกัน ในด้านภาพสะท้อนวิถีชีวิตพบว่าคนทั้งสองประเทศส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ตั้งถิ่นฐานในชนบทใกล้แหล่งน้ำและป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหาร รู้จักประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ ในการทำมาหากินและสร้างบ้านเรือนที่มีความแข็งแรง มีความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณียึดหลักธรรมในศาสนาเพื่ออบรมสั่งสอนในครอบครัวและสังคมให้กระทำในสิ่งที่ถูกต้องควร

พอสรุปได้ว่า มีผู้วิจัยหลายท่านได้ศึกษาสำนวนไทยในด้านที่มาของสำนวน และภาพสะท้อนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ค่านิยมและความเชื่อของคนในสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนไทยต่อไป

วิเคราะห์ลักษณะของสำนวนไทย

สำนวน เป็นวัฒนธรรมด้านภาษาอย่างหนึ่ง ที่บรรพบุรุษได้ผูกขึ้นมาสำหรับใช้อบรมสั่งสอน ลูกหลาน สำนวนบางสำนวนใช้กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ บางสำนวนก็เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยปัจจุบัน สำนวนเหล่านี้ ล้วนมีที่มา อันสะท้อนถึงความเป็นมาในอดีตของสังคมไทยในแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาสำนวนจึงเปรียบเสมือนได้เรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี และสภาพธรรมชาติแวดล้อมของยุคสมัยนั้นอีกด้วย ในบทนี้จะได้วิเคราะห์ลักษณะสำนวนไทยในด้านความหมาย ลักษณะ ที่มา การใช้ภาษา และวิธีใช้สำนวนไทย

1. ความหมายของสำนวนไทย

ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายของสำนวนไว้ดังนี้ X

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 805) ได้ให้นิยามของไว้ว่า สำนวนหมายถึง ถ้อยคำที่เรียงโวหาร บางทีก็ใช้ว่า สำนวนโวหาร คดี เช่น ปิดสำนวน ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง

กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) (2523 : 1 - 2) ได้ให้ความหมายสำนวนไว้ว่า คำพูดของ มนุษย์เรา ไม่ว่าจะชาติใด ภาษาใด แยกออกได้กว้าง ๆ เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งพูดตรงไปตรงมา ตามภาษาธรรมดา พอพูดออกมาก็เข้าใจกันได้ทันที อีกอย่างหนึ่งเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไป ตรงมาแต่ มีความหมายในคำพูดนั้น ๆ คนฟังอาจเข้าใจความหมายทันที คำพูดนั้นใช้กันแพร่หลาย คนฟังก็ ไม่อาจเข้าใจได้ทันที ต้องคิดจึงเข้าใจ หรือบางทีคิดแล้ว เข้าใจไปอย่างอื่นก็ได้ หรือไม่เข้าใจเอาเลย ก็ได้ คำพูดเป็นชั้นเชิงนี้ เราเรียกกันว่า สำนวน

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2528 : 5 - 8) ได้กล่าวถึงความหมายของสำนวนไว้ว่า สำนวน หมายถึง ถ้อยคำในภาษาไทย ที่ใช้พูดจาสื่อสารกันโดยมีความหมายเป็นนัย กินความกว้าง หรือลึก ซึ่งมีใช้แปลความของคำตรงตัว เป็นความหมายเชิงอุปมาเปรียบเทียบหมายรวมไปถึง คำคม สุภาษิตคำพังเพย คำขวัญ โวหาร หรือคำกล่าวต่าง ๆ ก็ตาม ล้วนเป็นข้อความที่มีความหมายโดย นัยเป็นการเปรียบเปรยความหมายกินใจ ความกว้างหรือลึกซึ่งทำนองเดียวกันจึงกล่าวเรียกรวม ๆ กันไปว่า สำนวนไทย

เปลื้อง ณ นคร (2544 : 355) ได้กล่าวถึงความหมายของสำนวนไว้ว่า สำนวน น. ถ้อย คำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง, ทำนอง การแสดงถ้อยคำ , ลักษณะนามใช้เรียก ข้อความรายหนึ่ง ๆ

หลวงวิจิตรวาทการได้อธิบายคำว่า สำนวนไว้ในหนังสือรวมปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาท การไว้ว่า สำนวน คือคำพูดชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ได้วางหลักวิชาหรือให้คดีอย่างไร เช่น หน้าหน้าไฟ

เกลือจิ้มเกลือ ขิงก็ราข่าก็แรง ตาบอดได้แวง อย่างไรก็ตาม ความหมายของสำนวน ในทัศนะของแต่ละคนมีความแตกต่างกันไป

จากการกำหนดนิยามของผู้ทรงคุณวุฒิข้างต้นพอสรุปได้ว่า สำนวนไทย หมายถึงถ้อยคำในภาษาไทยที่ใช้สื่อสารกันมาแต่โบราณ เพื่อใช้อบรมสั่งสอนหรือเปรียบเปรยโดยคำนั้นซ่อนความนัยไว้หลายแง่มุม ไม่กล่าวตรงไปตรงมาอย่างเช่นภาษาธรรมดา คนฟังต้องมีความรู้หรือมีประสบการณ์ จึงจะเข้าใจความหมายของคำพูดที่มีความหมายแฝงอยู่นั้นได้ สำนวนไทยยังหมายรวมถึง สุภาษิต คำพังเพยและคำคมอีกด้วย

2. ลักษณะของสำนวนไทย

ผู้ทรงคุณวุฒิได้อธิบายลักษณะของสำนวน ไว้ดังนี้

กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) (2523 : 70 – 89) กล่าวถึงลักษณะของสำนวนไทยไว้ 4 ลักษณะคือ มีลักษณะเป็นความหมายให้ตีความ มีลักษณะเป็นคำหรือคำกล่าว มีลักษณะเป็นคำอุปมาหรือความเปรียบเทียบ และมีลักษณะคล้ายโวหาร มีเสียงสัมผัสคล้องจองดังนี้

* 2.1 สำนวนไทยมีลักษณะเป็นความหมายให้ตีความ

หมายถึงสำนวนที่เราจะใช้ เราจะต้องตีความให้เข้าใจก่อนว่า หมายถึงอะไร และจะใช้กับใครจึงจะเหมาะสมกับสำนวน นั้น เช่น เกลือเป็นหนอน สำนวนนี้ถ้าไม่ตีความ จะมีความหมายที่ชวนสงสัยว่า เกลือจะเป็นหนอนได้อย่างไร เกลือเค็มคงเป็นหนอนไม่ได้แน่ จึงต้องตีความกันก่อน เมื่อตีความจะได้ความหมายของสำนวนว่า เกลือเป็นของมีประจำทุกครัวเรือน ตามธรรมดาไม่มีหนอนหรือหนอนไม่ขึ้น เปรียบเหมือนคนในบ้านซึ่งตามธรรมดาต้องจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อเจ้าของบ้าน เมื่ออยู่ในบ้านแล้วกลับคิดคดต่อเจ้าของบ้าน ทำเรื่องไม่ดีขึ้น อย่างที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ จึงพูดกันเป็นสำนวนว่าเกลือเป็นหนอนเมื่อเราตีความแล้วความหมายของสำนวนนี้ก็คือคนในบ้านเองที่คิดคดทรยศ นี่เป็นลักษณะของสำนวนไทยที่จะต้องให้ตีความก่อน อีกสำนวนหนึ่ง กินปูนร้อนท้อง สำนวนนี้ เมื่อตีความ การกินปูนร้อนท้องกล่าวกันว่า มาจากตุ๊กแก เพราะตุ๊กแกเมื่อถูกล่อให้กินปูนเข้าไปแล้ว แสดงอาการงัวเงียร้องแก๊ก ๆ เราเหมาเอาว่ามันร้อนท้อง จึงนำเอามาเปรียบกับคนทำพิธีไว้ ภายหลังรู้ว่าคนนั้นคนนี้รู้ ก็แสดงอาการเดือดร้อนขึ้นเองเราจึงเรียกกันว่ากินปูนร้อนท้อง ไม่ใช่การกินปูนเข้าไปโดยตรงแต่ต้องตีความถึงลักษณะของคนที่ทำผิดไว้แล้วมีพิธี มักจะแสดงอาการเดือดร้อนขึ้นมา

* 2.2 สำนวนไทยมีลักษณะเป็นคำคมหรือคำกล่าว

หมายถึงลักษณะของสำนวนที่ยกขึ้นมา จะมีลักษณะเป็นคำคมบ้าง เป็นคำกล่าวที่มีความหมายเป็นนัย ชวนให้คิดดังสำนวน เช่น ดีหน้าตาย เป็นคำกล่าวเพื่อหมายถึงคนที่รู้เรื่องแต่ทำหน้าที่ตาเฉย แกล้งทำเป็นไม่รู้ ทำให้เพื่อนต้องพูดขึ้นมาว่า “อย่ามาดีหน้าตายเลย” เพื่อให้บอกสิ่งที่รู้ออกมา สำนวน หน้าขึ้นอกตรม เป็นคำกล่าวที่มักใช้กับ คนที่เก็บความทุกข์ไว้ในใจเมื่อพบเพื่อนหรือพบคนในสังคม เขาจะยิ้มแยมแจ่มใส แต่ในใจเขาชื่นชม แท้จริงแล้วเขาเป็นคนหน้าขึ้นอกตรม

* 2.3 สำนวนไทยมีลักษณะเป็นคำอุปมาหรือความเปรียบเทียบ

หมายถึงสำนวนที่มีลักษณะเป็นคำอุปมาเปรียบเทียบ มักเปรียบกับธรรมชาติของสัตว์พืชหรือสิ่งแวดล้อมที่เข้าใจได้ง่ายเช่นชมเหมือนบอระเพ็ด ใจดำเหมือนอีกา ชนเหมือนลิง เบบเหมือนปูย่น แข็งเหมือนเพชร เป็นต้น สำนวนว่าชมเหมือนบอระเพ็ด เป็นการเปรียบเทียบความชมกับบอระเพ็ด ซึ่งมีความชมมาก ใจดำเหมือนอีกา เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงน้ำใจของคน ธรรมชาติน้ำใจของคนที่ดี จะเป็นน้ำใจที่ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว แต่คนที่ไม่ดีมีน้ำใจ เปรียบเหมือนอีกาสีดำ จึงเปรียบคนที่ไม่ดีมีน้ำใจ เราเรียกว่า คนใจดำ เพราะนำไปเปรียบกับขนของอีกาที่มีสีดำสนิทนั่นเอง ชนเหมือนลิงสำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมระหว่างคนกับลิง ลักษณะของลิงจะมีอาการซุกซนไม่อยู่นิ่ง เขาจึงเปรียบเทียบคนของเด็กกว่า ชนเหมือนลิง หมายถึงชนมากนั่นเอง เบบเหมือนปูย่น เป็นการเปรียบเทียบความเบาของปูย่น ซึ่งมีความเบาและลอยได้เมื่อนำมาเปรียบการกระทำของคนที่ทำงานเบา หรือยกของที่เบานำมาเปรียบเทียบว่าเบาเหมือนปูย่นนั่นเอง แข็งเหมือนเพชร เป็นการเปรียบเทียบความแข็งของเพชรซึ่งมีความแข็งมาก เมื่อเปรียบเทียบกับวัตถุต่าง ๆ เพชรมีความแข็งมากที่สุด เมื่อมาเป็นสำนวนจึงเปรียบเทียบความเข้มแข็งของคนว่าเหมือนเพชร

k 2.4. สำนวนไทยมีลักษณะมีเสียงสัมผัสคล้องจอง

ลักษณะของสำนวนไทย ที่สังเกตได้คือ มีเสียงสัมผัสคล้องจอง มีการเล่นเสียงสัมผัสสระสัมผัสพยัญชนะ ให้เสียงกระทบกระทั่งกัน เกิดความไพเราะน่าฟังและจำง่ายทั้งสัมผัสภายในวรรคและระหว่างวรรค มีการจัดจังหวะคำหลายรูปแบบดังตัวอย่าง

2.4.1 เป็นกลุ่มคำ 4 คำ มีคำที่ 2 และ 3 สัมผัสสระกัน เช่น

คู่เรียงเคียงหมอน

เก็บหอมรอมริบ

คอขาดบาดตาย

ซื่อง่ายขายคลอง

2.4.2 เป็นกลุ่มคำ 6 คำ มีคำที่ 3 และ 4 สัมผัสสระกัน เช่น

ชิงกีราชาก็แรง
 ชี้ก้อนใหญ่ให้เด็กเห็น
 ยุให้รำคำให้รั่ว
 ลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง
 โกรธหมาคำทำหมาแดง
 เข้าตามตรอกออกตามประตู
 คดในข้องอในกระดุก
 จับให้มันคันให้ตาย
 ต่อความยาว สาวความยืด
 แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร
 หวานเป็นลมขมเป็นยา
 พุดไม่ออกบอกไม่ถูก
 บีบก็ตายคลายก็รอด

2.4.3 เป็นกลุ่มคำ 8 คำ แบ่งเป็น 2 วรรค ๆ ละ 4 คำคำท้ายวรรค
 สัมผัสสระกับคำแรก หรือคำที่ 2 ของวรรคถัดไป หรือคำสุดท้าย เช่น

ไก่อางเพราะชน	คนงามเพราะแต่ง
กินอยู่กับปาก	อยากอยู่กับท้อง
กำแพงมีหู	ประตุมิตา
เรือล่มเมื่อจอด	ดาบอดเมื่อแก้
เรือล่มในหนอง	ทองจะไปไหน
คนเดียวหัวหาย	สองคนเพื่อนตาย
ผู้ชายพายเรือ	ผู้หญิงยิงเรือ

2.4.4 เป็นกลุ่มคำ 10 คำ แบ่งเป็น 2 วรรค ๆ ละ 5 คำท้าย
 วรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 2 ของวรรคถัดไป เช่น

น้ำมาปลากินมด	น้ำลตมดกินปลา
ความวัวไม่ทันหาย	ความควายเข้ามาแทรก
สวรรค์อยู่ในอก	นรกอยู่ในใจ
ดักลอบต้องหมั่นกู่	เจ้าชู้ต้องหมั่นเกี้ยว
คนรักเท่าผืนหนัง	คนชังเท่าผืนเสื่อ

ดั่งการวิเคราะห์ที่มาของสำนวนไทยต่อไปนี้

3.1 สำนวนที่เกิดจากธรรมชาติ 14

คนไทยในสังคมเกษตรกรรม มีสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติมากไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธารห้วยหนอง คลองบึง ทุ่งนาป่าเขา ธรรมชาติให้ที่อยู่ที่พักผ่อนชีวิตชั่วคราว หลาน แหล่งที่อยู่อาศัยของคนไทย มักตั้งบ้านเรือนใกล้ชิดแหล่งน้ำเพื่อสะดวกในการสัญจรและการทำมาหาเลี้ยงชีพ ต้องใช้เรือใช้แพเป็นพาหนะ เดินทางไปมาหาสู่กันแต่ละบ้าน จึงต้องต่อเรือไว้ใช้สอย และทุกคนต้องพายเรือได้ เพราะเป็นสิ่งจำเป็น เราจึงมีสำนวนมากมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบธรรมชาติของสิ่ง เหล่านี้กับพฤติกรรมของมนุษย์ ดังสำนวนต่อไปนี้

จระเข้ขวางคลอง สำนวนนี้มาจากการที่เราอาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญในสมัยนั้น เรือที่แล่นไปมาก็ล้วนแต่เป็นเรือพาย จระเข้เป็นสัตว์ที่มีชุกชุมตามลำคลองสายต่าง ๆ เวลาจระเข้ขึ้นก็จะลอยตัวให้เห็นเป็นที่เกรงกลัว บางตัวที่ใหญ่ก็ลอยขึ้นขวางคลองก็มี เรือของใครจะผ่านไปผ่านมาก็ไม่ได้ สำนวนนี้เมื่อนำมาเปรียบจึงหมายถึงคนที่คอยขวางคนอื่นไม่ให้ทำ ทั้งที่ตัวเองก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการคอยขัดขวางนั้น

น้ำขึ้นปลากินมด น้ำลดมดกินปลา มาจากการอาศัยการสังเกตธรรมชาติของน้ำขึ้นน้ำลงในแม่น้ำลำคลองตามอิทธิพลของน้ำทะเลหนุนเวลาที่น้ำขึ้นปลาก็รำแรงมดถูกน้ำท่วมก็ลอยเป็นแพถูกปลาอุบกินเป็นอาหารแต่พอเวลาน้ำลดปลาขาดน้ำก็ตายจึงถูกมดมาตอมกินกันเกิดเป็นสำนวนขึ้นหมายความว่ายามชะตาขึ้นทำกับเขาไม่ตัวอย่างไรยามชะตาตกเขาก็ทำกับเราไม่ตัวอย่างนั้น

น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย สำนวนนี้มาจากวิถีชีวิตของคนส่วนหนึ่งกับลักษณะของธรรมชาติส่วนหนึ่ง ที่กล่าวว่าวิถีชีวิตก็คือ คนสมัยก่อนเขามีวิธีจับปลาง่าย ๆ อยู่ 2 วิธีวิธีหนึ่งก็คือ ขุดบ่อในน้ำริมตลิ่ง นิสัยของปลาก็จะลงไปอยู่ในน้ำลึก อีกวิธีหนึ่งก็คือคนที่มบ้านพักอาศัยอยู่ริมน้ำ ลำคลองมักจะทำแพผักบุงหรือผักกะเจดเอาไว้หน้าบ้าน น้ำบริเวณนั้นไม่ได้รับแสงแดดก็จะร่มเย็น ปลาก็จะพากันมาอาศัย เจ้าของบ่อหรือเจ้าของแพ ก็จับปลาเป็นอาหารได้อย่างง่าย ๆ นี่ก็เป็นที่มาของคำว่า น้ำเย็นปลาตาย ส่วนวรรคแรกคือน้ำร้อนปลาเป็น ก็ได้มาจากธรรมชาติอันเป็นนิสัยของปลาบางประเภท ที่ว่ายท่องไปตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ โดยไม่ยึดเอาที่ใดที่หนึ่งเป็นที่อาศัยให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงเท่ากับพอใจจะอยู่ในที่ร้อน แต่ปลอดภัยเพราะไม่มีจุดอ่อนหรือกฎเกณฑ์อันใดให้คนจับได้ จึงเป็นที่มาของคำว่า น้ำร้อนปลาเป็น นั่นเอง

ฝนสั่งฟ้าปลาสั่งหนอง สำนวนนี้ มาจากธรรมชาติ หมายถึงฝนที่ตกหนักปลายฤดูฝนเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนเริ่มฤดูหนาว ซึ่งจะไม่มีการตกอีกต่อไป จึงเรียกกันว่าฝนสั่งฟ้า ส่วนปลาสั่งหนอง หมายถึงฤดูฝนน้ำเต็มหนอง ปลาก็อยู่ในหนองสบาย พอสิ้นฝน น้ำในหนองเริ่มแห้ง ปลาก็ต้องรู้ตัวหนีออกจากหนองไป เมื่อนำมาใช้เป็นสำนวนจึงหมายถึง การที่ทำอะไรสำคัญหรือยิ่งใหญ่เพื่อไว้อาศัยก่อนจากไป

น้ำกลิ้งบนใบบอน ส่วนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของหยดน้ำที่อยู่บนใบบอนโดยปกติใบบอนตามธรรมชาติมีลักษณะเปลี่ยนสีไม่ชัดน้ำ น้ำที่อยู่บนใบบอนรวมตัวกันเป็นก้อนกลมมักจะกลิ้งไปมาไม่อยู่กับที่ จึงนำมาเปรียบกับใจของคนที่มีใจไม่แน่นอน กลอกกลิ้งไปมา เหมือน น้ำกลิ้งบนใบบอน

ปลาชิวปลาซ่า ส่วนนี้ มาจากปลาชิวปลาซ่าเป็นปลาเล็ก ๆ ชนิดหนึ่ง มักว่ายน้ำเป็นฝูง เห็นอะไรลอยน้ำไม่ว่าเล็กใหญ่พากันรุมตอดกิน เราเอาลักษณะนั้นมาเปรียบกับคนชั้นต่ำที่ชอบพูดนินทาหรือพูดตอดคน

เสือนอนกิน ส่วนนี้ มาจากการสังเกตจากท่าของเสือนอนจับเหยื่อได้ ก็จะลากไปในที่ลับตาแล้วก็นอนกินเหยื่ออย่างสบายอารมณ์ แต่เป็นส่วนแล้วใช้เปรียบกับคนที่ไม่ได้ลงแรงทำอะไร แต่กลับได้กินดอกผลอันนั้น เป็นการเอาเปรียบผู้อื่นเพราะใช้อำนาจหรืออิทธิพลของตนแทน

พอสรุปได้ว่า ส่วนที่เกิดจากธรรมชาติต่าง ๆ ก็เพราะวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับธรรมชาติไม่ว่า แม่น้ำลำคลอง สัตว์น้ำ พืชน้ำเป็นต้น จึงเกิดส่วนมากมายที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เพราะคนโบราณเข้าใจธรรมชาติของน้ำเป็นอย่างดี และนำมาเปรียบเทียบกับจิตใจ คำพูด และพฤติกรรมของคน เกิดเป็นส่วนที่มูลเหตุจากธรรมชาติมากมาย

3.2 ส่วนที่เกิดจากการกระทำ

หมายถึงส่วนที่เกิดจากการเปรียบเทียบการกระทำของคนในการดำรงชีวิต ดังส่วนที่นำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

ถ่อไม่ถึงน้ำ ส่วนนี้มาจากการที่เราใช้ไม้ถ่อเรือหรือต่อแพ ให้เคลื่อนที่ไปในน้ำ ถ้าไม้สั้นกว่าความลึกของน้ำ เรือหรือแพนั้นก็ไม่สามารถจะเคลื่อนที่ไปได้ เมื่อนำส่วนนี้มาใช้หมายความว่าความสามารถยังไม่ถึงขั้นที่จะทำงานสำคัญให้สำเร็จ

คางเหลือง ส่วนนี้เกิดมาจากการทะเลาะวิวาทต่อยตีกัน หรือการชกมวย เมื่อถูกชกที่คางซึ่งเป็นอวัยวะที่อ่อนแอที่สุด ในร่างกายของเรา หากไม่ตายก็ต้องนำมารักษา การรักษาสมัยโบราณก็ใช้โพลมาฝนทาแก้ฟกช้ำ โพลจะเป็นสีเหลือง เมื่อทาเข้าที่คาง คางก็จะเหลืองไปด้วย คนจึงมักจะพูดกันว่า ถ้าไม่ตายเห็นจะต้องคางเหลืองแน่ ก็คือต้องประสบระงมรักษากันนานกว่าจะหายจากฟกช้ำได้ มาเป็นส่วนจึงหมายถึง แยกอาการปางตาย น้ำขึ้นให้รีบตัก ส่วนนี้มาจากการที่บ้านเรือนตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลองคน ซึ่งอยู่ในระยะทางที่อิทธิพลของน้ำทะเลมาถึง ได้เห็นน้ำขึ้นน้ำลงในแต่ละวัน ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองที่น้ำขึ้นจะรีบตักน้ำใส่ตุ่มเก็บไว้ เพราะตักได้ง่ายไม่ต้องออกแรงมาก ถ้าน้ำลดลงแล้ว จะตักไม่ถึงและตักด้วย

ความยากลำบาก ส่วนนี้เมื่อนำมาใช้จึงหมายถึง กำลังชะตาขึ้นจะต้องการอะไรหรือจะทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่ตน ก็ให้รีบทำเสีย

นุ่งลมห่มฟ้า ส่วนนี้ มาจากเปลือยกายล่อนจ้อนจริง ๆ ในอินเดียมีลัทธิอยู่ลัทธิหนึ่งชื่อ **ทิคัมพร** ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในลัทธินี้จะต้องนุ่งลมห่มฟ้า ก็คือเปลือยการล่อนจ้อนนั่นเอง

นั่งเทียน ส่วนนี้มาจากวิธีทำนายของพระภิกษุอย่างหนึ่งโดยการจุดเทียนแล้วเพ่งเปลวเทียน เพื่อให้จิตนิ่งและทำนายเหตุการณ์ บางแห่งจุดเทียนติดไว้ที่ขอบปากบาตรแล้วนั่งเพ่งที่เทียนหรือเพ่งมองน้ำในบาตรก็สุดแท้แต่ แล้วก็พยายามทำนายเหตุการณ์
เมื่อเป็นส่วนหมายถึง นึกคิดไปเอง หรือ คาดเดาเหตุการณ์ไปเอง ทำนองหลับตานึกดูแล้วสรุปเรื่องเอาเอง

เนื้อไม้ได้กิน **หนังไม้ได้รองนั่ง** เอากระดูกแขวนคอ ที่มาของส่วนนี้มาจากเรื่องการลักขโมยควายมาฆ่า แล้วเอาเนื้อหนังไปหมดเกลือแต่กระดูกทิ้งไว้ เมื่อเจ้าหน้าที่ไปถึงก็จับได้หลักฐาน แต่กระดูกควาย และคุมตัวคนที่อยู่ใกล้กระดูกนั้นไปพร้อมด้วยกระดูกของกลาง จึงเกิดเป็นคำพูดว่า เนื้อไม้ได้กิน หนังไม้ได้รองนั่ง กระดูกแขวนคอ

ทอดสะพาน ส่วนนี้มาจากเมื่อสมัยก่อนบริเวณเมืองของเราเป็นสวน เป็นนา มีคูคลอง และลำกระโดงเป็นแนวเขตบ้าน ละครบ้าน เป็นเขตหมู่บ้านหรือไม่ก็เป็นเขตตำบล ไปมาหาสู่กันส่วนใหญ่จะใช้เรือสัญจร แล้วการข้ามคูหรือลำกระโดง ก็จะมีสะพานทอดข้าม เมื่อใช้เสร็จแล้วก็ยกขึ้นเพื่อให้เรือผ่านไปมาได้ จะข้ามที่ก็ต้องทอดสะพานลงมา เมื่อเจ้าของที่ เจ้าของบ้านทอดสะพานข้ามคลอง คู ลำกระโดงในที่เขตของตน ก็แสดงว่าต้องการให้คนอื่นเดินข้ามเข้ามาในที่ของตนได้จึงทอดสะพาน คำ ทอดสะพาน ที่แสดงถึงความต้องการให้คนอื่นติดต่อได้นี้ จึงกลายเป็นส่วนนี้ใช้หมายถึงฝ่ายหนึ่งแสดงต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ให้เห็นว่ามีไมตรีจิต ที่นิยมใช้กันส่วนใหญ่มุ่งถึงหญิงแสดงต่อชาย ด้วยกิริยาที่ต้องการติดต่อด้วย เรียกว่าหญิงให้ท่า ก็เปรียบได้เป็นการทอดสะพาน

3.3 ส่วนที่เกิดจากอุบัติเหตุ

หมายถึงส่วนที่เกิดจกภวที่ถนพบภยพิบัติต่าง ๆ โดยไม่คาดฝันแล้วคิดหาทางแก้ปัญหาเช่น

ตกกระไดพลอยโจน ส่วนนี้มีความหมายเป็นสองทาง ทางหนึ่งผู้อื่นเป็นไปก่อน แล้วตนเองพลอยตามเทียบตามคำในสำนวนก็คือว่า เห็นคนอื่นตกกระไดตนเองก็พลอยโจนตาม อีกทางหนึ่งไม่เกี่ยวกับคนอื่น ตนเองรู้สึกตนว่า ถึงเวลาที่ตนเองจะต้องทำไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ก็เลยประสมทำไปเสีย เลยเทียบตามคำในสำนวนก็เท่ากับว่าตนเองตกกระได แต่ยังมีสติอยู่ ก็รีบโจนตามอย่างมีท่า ไม่ปล่อยให้ตกลงไปอย่างไร้ท่า

ดับไฟหัวลมสำนวนนี้หมายถึงควรรีบแก้ไขปัญหาก่อนที่จะลุกลามใหญ่โต โดยเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เกิดไฟไหม้จะต้องรีบดับไฟให้มอดเสียก่อนที่ลมจะมา

บ้านแตกสาแหรกขาด สำนวนนี้ เกิดจากมีเหตุทะเลาะวิวาทกันในบ้านรุนแรงระหว่างสามีภรรยาหรือญาติพี่น้องถึงกับตัดญาติขาดกัน หรือใช้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองอย่างร้ายแรง เช่น เกิดกบฏรบราฆ่าฟันกัน หรือเกิดสงครามข้าศึกโจมตีบ้านเมืองแหลกยับเยินราษฎรหนีกระจัดกระจายไปก็ได้ เรียกว่า ครอบครัวยุ หรือบ้านเมืองตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด สาแหรก หมายถึงเครื่องใส่ของสำหรับหิ้วหรือหามทำด้วยหวาย มี 4 สายเมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึงเครือญาติที่สืบสายกันเป็นชั้น ๆ ถ้าไม่ตัดขาดจากกันยังให้ความช่วยเหลือจะไม่เดือดร้อน โดยเปรียบกับสาแหรกที่ใช้หามกระจาดถ้าขาดหรือหักก็ไต่การไม่ได้

น้ำเชี่ยวขวางเรือ สำนวนนี้ มาจากเอากระแสน้ำที่กำลังไหลเชี่ยวมาเปรียบ คือเมื่อน้ำกำลังไหลเชี่ยว กระแสน้ำพุ่งแรง ถ้าน้ำเรือพายหรือแจวออกไปขวาง เรือก็ล่ม เมื่อมาเป็นสำนวนหมายความว่า ขัดขวางเรื่องหรือเหตุการณ์หรืออะไรที่เกิดขึ้นและกำลังเป็นไปอย่างรุนแรง ซึ่งเมื่อทำแล้วก็เป็นอันตรายแก่ตัวเอง

3.4 สำนวนที่เกิดจากศาสนา

หมายถึงสำนวนที่เกิดจากศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับศาสนา คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและคำสอนทางศาสนา และการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาก็ทำให้เกิดสำนวนไทยได้ ดังสำนวนที่จะวิเคราะห์ต่อไปนี้

ขนทรายเข้าวัด สำนวนนี้เกิดจากในสมัยโบราณวัดต้องการทรายมาใช้ในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในวัดก็จะใช้วิธีบอกบุญให้ชาวบ้านช่วยกันหาทรายมาให้วัด ในตอนทำบุญสงกรานต์ ขนมาให้เปล่า ๆ ก็ดูไม่เข้าการ จึงให้มีการก่อพระเจดีย์ทราย หรือ ก่อพระทราย ถือเป็นการสร้างกุศลดูดีเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ หรือก่อพระทราย ถือเป็นการสร้างกุศลดูดีเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ ชาวบ้านก็ลงแรงช่วยกันหาทราย หรือขนทรายมาให้วัดจริง ๆ ดังนั้นในช่วงประเพณีสงกรานต์ จะมีวันหนึ่งที่กำหนดให้เป็นวันขนทรายชาวบ้านทั้งหญิงชาย ก็จะมุ่งหน้าไปตักเอาขนทรายที่แม่น้ำใกล้วัด ด้วยใบหน้าที่ยิ้มย่องผ่องใส ด้วยเชื่อถือศรัทธาว่า การขนทรายเข้าวัดนั้น ตนจะได้กุศลแรง จึงเกิดสำนวนนี้ หมายถึงหาประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม

เห็นกงจักรเป็นดอกบัว สำนวนนี้มาจากชาดก เรื่อง มิตตวินทุชาดก ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา ไปเที่ยวเมืองนรก ไปเห็นมิตตวินทุซึ่งทำร้ายมารดาตายไปตกนรก กำลังได้รับความทุกข์เวทนาจากการที่มีกงจักรครอบอยู่ที่หัว กงจักรจะหมุนผ่าหัวทำให้เลือดไหลซึมอยู่ พระโพธิสัตว์แลเห็นกงจักรเป็นดอกบัวสวยงามก็อยากได้ ก็ขอเอากงจักรนั้นมาครอบหัวตน จากชาดกเรื่องนี้ จึงกลายเป็นสำนวนใช้ในกรณีที่ใครทำอะไรโดยเห็นสิ่งไม่ดี กลายเป็นดี แล้วทำลงไป ก็ จะพูดว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว

เห็นชายผ้าเหลือง สำนักนี้มาจากการที่พ่อแม่ที่มีลูกชายได้บวชให้ ถือว่าพ่อแม่ได้บุญอย่างประเสริฐ ผ้าเหลืองก็คือผ้ากาสาวพัสตร์หรือผ้าเหลืองที่ผู้บวชนุ่งห่ม ประเพณีที่ยึดถือกันมาชายเมื่ออายุ 20 ปีจะต้องบวชเรียนก่อน แล้วจึงจะออกเหย้าออกเรือนไปมีครอบครัว ผู้ใดได้ประพฤติตามนี้ถือว่าได้กระทำถูกต้องตามประเพณีที่นิยมมา เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึงเห็นลูกบวชในพุทธศาสนา

สองบาทر สำนักนี้มาจากเรื่องเล่าเก่าแก่เรื่องหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยในหมวดขันธวินัย เกี่ยวกับการรักษาบาตรเอาไว้อย่างเข้มงวดหลายข้อ เรื่องเล่าก็มีว่า มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่งทุกครั้งที่ล้างบาตรและเช็ดบาตรท่านจะยกบาตรขึ้นส่องดูเสมอ เพื่อจะตรวจสอบดูรูแตกกร้าว ท่านทำเช่นนี้เป็นประจำทุกวัน พระลูกศิษย์เมื่อเห็นอาจารย์ทำเช่นนั้น โดยไม่ได้ถามตรวจสอบก็ยกบาตรขึ้นส่องตามโดยไม่รู้ความหมายอันใด จึงเกิดเป็นคำพูดขึ้นว่า เถรสองบาทร หมายถึงคนที่ทำอะไรตามเขาไป ทั้งที่ไม่รู้เรื่องราว

เจ้าไม่มีศาล สมภารไม่มีวัด สำนักนี้เป็นสำนักที่กล่าวตรง ไม่ซ่อนความนัย เพราะเมื่อเจ้าขาดศาล สมภารขาดวัด ความเป็นเจ้าและความเป็นสมภารก็ย่อมขาดสภาพ คือไม่มีหลักแหล่งแห่งหนไว้ให้คนเขากราบไหว้กันเอง เมื่อใช้เป็นสำนวนจึงหมายถึงคนไร้หลักแหล่ง

สรุปได้ว่าสำนวนที่เกิดจากศาสนาจะเป็นสำนวนที่เกี่ยวข้องกับจริยวัตรของพระสงฆ์เรื่องราวในชาดก กิจกรรมของพุทธศาสนิกชนและการทำบุญตามประเพณี

3.5 สำนวนที่เกิดจากอวัยวะ ¹⁹

หมายถึงสำนวนที่เกิดจากการใช้คำที่เกี่ยวกับการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น หัว ตา จมูก ปาก คอ มือ เช่น

หัวล้านนอกครุ เป็นสำนวนที่เกี่ยวกับหัวหรือศีรษะ มาจากนิยายเล่าว่า ลูกศิษย์หัวล้านไปขอให้ครูช่วย ครูจึงสั่งให้ลูกศิษย์ดำน้ำในสระ 3 ครั้ง ผมจะขึ้น ลูกศิษย์ดำลงไปครั้งที่หนึ่ง ผมงอกขึ้นเล็กน้อย ครั้งที่สองงอกมากขึ้นอีก ครั้งที่สามงอกเต็มหัวล้านลูกศิษย์เห็นความศักดิ์สิทธิ์ อยากจะให้ผมตกมาก ๆ จึงดำลงไปเป็นครั้งที่สี่ โผล่ขึ้นมา หัวเลยล้านไปอย่างเดิม เพราะท่านอกคำสั่งของครู เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายความว่า ทำนอกแบบแผน ทำเผลอไปจากแบบอย่างที่ทำกัน ไม่ทำตามรอยที่เขาปฏิบัติ

หัวหกกันขวิด สำนวนนี้หมายถึงเอาทุกทำทุกทางโดยไม่มีจุดหมาย มาจากการเปรียบเทียบการเล่นของเด็ก โดยหกคะเมนเอาหัวลงเอากันขึ้น ส่วนมากมุ่งถึงเด็กชน เอามาใช้กับผู้ใหญ่ เป็นสำนวนหมายความว่า ปล่อยตัวตามชอบใจ ไม่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยเรียบร้อย

เอากันขึ้น แสดงถึงการเล่นแผลง ๆ ชุกชน คือกตะนองเต็มที ส่วนมากมุ่งถึงเด็กชน เอามาใช้กับผู้ใหญ่ เป็นสำนวนหมายถึง ปล่อยตัวตามชอบใจไม่ต้องคำนึงถึงความสุภาพเรียบร้อย

ตาเป็นสับประรด สำนวนนี้มาจากการนำเอาลักษณะสับประรดที่มีตารอบตัวมาเปรียบ เมื่อเป็นสำนวนหมายความว่า มีบริวารพวกพ้องที่คอยสอดส่องดูเหตุการณ์สามารถจะเห็นใครทำอะไรที่ไหนได้รอบข้างไปทั้งหมด

ตาเล็กตาน้อย สำนวนนี้มาจากการมองอย่างเป็นนัย คือมองเต็มตาบ้าง มองหรือตาบ้าง แสดงว่ามีอะไรในใจ จึงได้ทำตาเล็กตาน้อยคล้ายกับสำนวน ทำตาเฟื่องตาสสิ่ง ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่ ทำตาเฟื่องตาสสิ่ง มุ่งใช้ในทางมองผู้หญิง คือเล่นตากับผู้หญิงอย่างเดียว ส่วนทำตาเล็กตาน้อย ใช้ได้ทั่วไป

จูงจมูก สำนวนนี้มาจากควายที่เขาเอาเชือกสนตะพาย คือร้อยจมูกสำหรับจูงไปไปไหน ๆ สะดวก เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายความว่า ชักจูงนำพาให้ไปทางไหนหรือทำอะไรได้ง่าย ๆ เพราะไม่มีความคิดเป็นตัวเอง

ลูบหน้าปะจมูก สำนวนนี้มาจากการเปรียบเทียบ เมื่อลูบหน้าลงไปแล้ว อย่างไม่เสียดก็ต้องปะจมูก เพราะหน้ากับจมูกอยู่ด้วยกัน เป็นสำนวนหมายความว่า ทำให้เด็ดขาดจริงจังลงไปเพราะเป็นพวกเดียวกัน มีเรื่องอะไรไม่ดี จะสอบสวนให้ได้ตัวคนทำไม่ดี ก็จะปรากฏว่า คนทำไม่ดีขึ้นไม่ใช้คนอื่นไกล แต่เป็นพวกเดียวกันนั่นเอง ลงท้ายก็เลยไม่ทำอะไรเด็ดขาดจริงจังเพราะเกรงใจกันหรือเห็นแก่กัน

ปากบอน เป็นสำนวนหมายความว่า ชอบเก็บเอาเรื่องของฝ่ายหนึ่งไปเล่าให้อีกฝ่ายหนึ่งฟัง สำนวนนี้เอาบอนมาเปรียบ บอนเป็นไม้ชนิดหนึ่งมียางคัน ปากบอนก็คือ ปากคัน แต่ปากคันหมายถึงเพียงอดพูดไม่ได้ ยังมีสำนวนที่เกี่ยวกับปากอีกเช่น

ปากปลาร้าเป็นสำนวนหมายถึงชอบพูดดิ้นนินทาว่าร้ายโดยนำไปเปรียบกับปลาร้าที่กลิ่นเหม็น

คอขาดบาดตาย หมายถึงร้ายแรงอาจถึงเสียชีวิตได้ สำนวนนี้มาจากอวัยวะตั้งแต่คอถึงศีรษะเป็นส่วนสำคัญของร่างกายถ้าเมื่อใดส่วนศีรษะตั้งแต่คอขึ้นไปถูกตัดขาดมนุษย์ก็จะเสียชีวิตทันทีเมื่อเป็นสำนวนหมายถึงเรื่องสำคัญมาก

ก้างขวางคอ สำนวนนี้มาจาก ก้างที่มาที่มล่าคอ ทำให้กินอาหารอะไรไม่ได้เมื่อเป็นสำนวนหมายถึง คนหนึ่งจะทำอะไร อีกคนหนึ่งเข้าไปไปปรากฏตัวขึ้น จะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ทำให้ทำอะไรต่อไปไม่ได้ เมื่อเป็นสำนวนหมายถึง เข้าไปขวาง หรือเป็นอุปสรรค

มือเป็นผักกัว สำนวนนี้ มาจาก ผักกัว มีลักษณะอ่อนช้อยโน้มน้อมลงมา โบราณเอาผักกัวมาเปรียบกับมือที่ยกขึ้นไหว เมื่อพูดว่า มือเป็นผักกัว ก็หมายถึงมือที่ไหวอย่างอ่อนน้อม ปัจจุบันสำนวนนี้ใช้ในความหมายว่า มือจำนวนมากมายของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่ยกขึ้นในสภาผู้แทนราษฎร

มือไม่พายเอาตีนราน้ำ ส่วนวนนี้ มาจากเมืองไทยแต่เดิมมีแม่น้ำลำคลองมาก เรือเป็นยานพาหนะสำคัญในการสัญจรทางน้ำ ส่วนใหญ่เป็นเรือที่ต้องใช้คนพาย จึงเกิดสำนวนการพายเรือ ส่วนวนนี้หมายความว่า ไม่ช่วยทำงานแล้วยังเกะกะขัดขวาง ทำให้งานเดินไปไม่สะดวก

มือใครยาวสาวได้สาวเอา ส่วนวนนี้ มาจากบทร้องเล่นโบราณที่ว่า ชักสาวเอย มะนาวโตงเตง ขุนนางมาเอง มาเล่นชักสาว มือใครยาวสาวได้สาวเอา มือใครสั้นเอาแถววัลย์ต่อเข้า เมื่อเป็นส่วนวนหมายความว่า ใครมีกำลังความสามารถ หรืออิทธิพล หรืออำนาจ ก็จะเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อย่างที่ต้องการ

พอสรุปได้ว่า ส่วนวนที่มาจากอวัยวะ ของคนนั้นมีจำนวนมาก ก็เพราะคนไทยเราส้มัยก่อนนำเอาอวัยวะซึ่งทุกคนรู้จักและคุ้นเคยอยู่แล้วมาเปรียบเทียบเป็นสำนวนขึ้นมากมายโดยเฉพาะส่วนสำคัญที่เห็นได้ชัดเจน เช่น หัว ตา จมูก ปาก คอ มือ เป็นต้นทำให้เข้าใจความหมายได้ง่ายด้วยแล้วมีกล่าวไว้มากเป็นพิเศษ

3.6 ส่วนวนที่เกิดจากการละเล่น

การละเล่นต่าง ๆ ของไทยมีมากมาย เช่นการเล่นหมากรุก การเล่นชนไก่ การเล่นม้า การเล่นดนตรีการเล่นชนไก่การเล่นวัวเป็นต้นจึงเกิดสำนวนที่มาจากการเล่นมาก ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

ดูตาม้าตาเรือ ส่วนวนนี้ มาจากการเล่นหมากรุก มีตัวหมากเรียก ม้า และเรือ การเดินทางของหมากทั้งสองตัวไม่เหมือนกัน คือตัวม้าจะเดินตามเฉียง ทแยงทำให้สังเกตยาก ส่วนเรือเดินตามยาวไปได้จนสุดกระดาน เวลาเดินหมากอาจเผลอไม่ทันสังเกตที่ม้าอีกฝ่ายหนึ่งเดิน หรือไม่ทันเห็นเรือฝ่ายหนึ่งที่อยู่ไกลเดินหมากไปถูกตาที่ม้า หรือเรือของฝ่ายตรงข้ามสกัดอยู่ ก็จะต้องเสียตัวหมากของตนไปการเดินทางหมากจึงต้อง ดูตาม้า ตาเรือ ของฝ่ายตรงข้ามให้ดี จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น ดูตาม้าตาเรือ หมายถึงจะพูดหรือจะทำอะไรก็ตามให้ระมัดระวังพินิจพิเคราะห์ดูว่า มีอะไรอยู่ข้างหน้าข้างหลังบ้าง อย่าให้ทำอะไรซุ่มซำมเรียกว่าให้ ดูตาม้าตาเรือให้ดี

โจ่งครึม ส่วนวนนี้เกิดมาจากเสียงดนตรี บางท่านว่า คล้ายเสียงกลองของแขก บางท่านว่าเป็นเสียงตะโพน ดีให้จังหวะช้า ๆ ใช้กับทำรำจูงฉาย ซึ่งเป็นทำรำที่อวดตัว อวดท่าว่าสวยงาม เมื่อใช้เป็นสำนวนว่าโจ่งครึม หมายถึง การทำอย่างโจ่งแจ้ง ไม่เกรงกลัวใคร

งงเป็นไก่ตาแตก ส่วนวนนี้มาจากการเล่นชนไก่ ไก่ชนมีอาวุธอยู่สองอย่างคือ หนึ่งปาก สองเดือย เวลามันชนกันจะกระโดดขึ้นใช้ปากจิกที่หัวแล้วแข่งทั้งสองข้าง ก็จะฟาดเข้าที่เป้าหมายคือหัวของคู่ต่อสู้ที่แข่งมีเดือยแหลมคมเป็นอาวุธ จิกลงตรงไหนก็ได้เลือดออกมาตรงนั้น ถ้าจิกถูกตาก็ตาแตก ไก่ที่ถูกเดือยแทงตาแตก ก็จะมองอะไรไม่เห็นอย่างฉับพลันทำให้มันงุนงง วิ่งพล่านไปซ้าย

ที่ขวาทิ ด้วยความเจ็บปวดและตื่นตกใจ คนที่มีอาการรุนแรง จับต้นชนปลายไม่ถูก ก็จะถูกต่อว่างงเป็นไก่ตาแตก

เอาเถิดเจ้าล่อ สำนวนนี้มาจากการละเล่นของเด็ก เช่น เล่นล่อกันให้ไล่จับโดยมีคำร้องประกอบว่า เอาเถิดเจ้าล่อ ข้าวเหนียวสองห่อไม่พอกันกิน เมื่อเป็นสำนวนหมายความว่า คลาดกันไปคลาดกันมา ตามหากันคนละที่ไม่พบกัน

ว่าวติดลม สำนวนนี้เกิดจากการเล่นว่าว ว่าวติดลมหมายถึงว่าวที่ขึ้นลอยสูงเพราะกินลมอยู่ในอากาศ เป็นสำนวนหมายความว่า เหลิง ลืมตัว ลืมสติ ทำเลียดตัว

เข้าตาจน สำนวนนี้มาจากการเล่นที่มีตัวหมากเดินตามตาราง เช่น หมากรุก หมากตัวใดต้องตกอยู่ในตาซึ่งไม่มีทางจะเดินได้ต่อไปอีก ก็เรียกกันว่า จน คือ แพ้ ใครที่ต้องตกอยู่ในที่อับจนไม่มีทางจะเบี่ยงเอาตัวรอดได้ จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า เข้าตาจน

พอสรุปได้ว่าสำนวนที่เกิดจากการละเล่นของไทยมีมากพอทั้ง การเล่นหมากรุก การเล่นชนไก่ การเล่นดนตรี การเล่นว่าว และการเล่นของเด็กตามลำดับ

3.7 สำนวนที่เกิดจากความประพฤติ ๒

หมายถึงสำนวนที่เกิดจากความประพฤติของคนที่ทำเป็นประจำในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

กินข้าวร้อนนอนตื่นสาย สำนวนนี้ มาจากการคนที่มักจะกินข้าวร้อน ๆ เมื่อใดก็ได้ หรืออยากจะนอนตื่นสาย เมื่อใดก็ได้ ทั้งสองคำรวมกัน หมายถึงบุคคลชั้นเจ้าขุนมูลนายที่ทำงานอย่างอิสระแก่ตน ผิดกับคนชั้นที่ต้องอยู่ในบังคับ ซึ่งตื่นสายไม่ได้และกินก็ไม่สะดวก ถึงเวลาจะกินไม่ได้กินทันที กว่าจะได้กินอาหารก็เย็นชืดไม่มีรส ผู้ที่เป็นอิสระแก่ตนไม่ต้องกังวลอะไรก็จะกินก็ได้กินทันที จะตื่นเมื่อใดก็ได้ นี่จึงเป็นสำนวนพูดกันว่า กินข้าวร้อนนอนสายหมายถึง ขี้เกียจแต่อยากสบาย

เชื่อไม่ทิ้งแถว สำนวนนี้มาจากความประพฤติ ใช้ได้ทั้งในทางดี และไม่ดี มีความหมายว่า เหมือนกับลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น พ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นมาอย่างไร ลูกหลานซึ่งเป็นเชื่อแถวก็ย่อมเป็นตามเป็นต้น

ตัดช่องน้อยแต่พอตัว สำนวนนี้มาจากความประพฤติเป็นอาการเจาะช่องให้ได้พอตัว แล้วเอาตัวลอดออกไปไม่ได้เจาะหรือแหวกให้กว้าง เพื่อให้คนอื่นออกตามไปด้วย

เถียงคำไม่ตกปาก สำนวนนี้เกิดจากเรือนชาวบ้านสมัยก่อน ทั้งพื้นทั้งฝาบ้านเป็นไม้ไผ่สับที่เรียกว่า ฟาก ทั้งสิ้น เวลาเด็กคลอเคลียก็เรียกว่า เวลา ตกปาก เถียงคำไม่ตกปากเป็นสำนวนหมายความว่า เถียงกันไม่หยุด ฝ่ายหนึ่งพูด ๆ อีกฝ่ายก็ได้แย้งส่วนออกมา เรียกว่าคำพูดไม่หล่นถึงพื้นเลย เรียกเหตุการณ์เช่นนี้ว่า เถียงคำไม่ตกปาก

ลูกไม้ สำนวนนี้ มาจากการรำเพลงอาวุธ พวกกระบี่กระบอง ใช้ไม้ต่างอาวุธ ฝึกหัดท่าดี แทะ ฟันลงไปทีหนึ่งเรียกว่า ไม้ คำว่า ลูก หมายถึงอะไรที่แยกพลิกแพลงออกไปจากแนวเดิม ลูกไม้หมายถึงท่าพลิกแพลง เราเอามาใช้เป็นสำนวนหมายถึง เล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ

ชื่อเหมือนแมวนอนหวด สำนวนนี้เกิดจากเอาความประพจน์ของแมวกับหวดมาเทียบหวด เป็นภาชนะดินเผารูปร่างป้อม ๆ สูง ๆ เหมือนโถใช้สำหรับนั่งอาหาร ชื่อเป็นแมวนอนหวด หมายถึง แมวลงไปนอนในหวดแล้วตัวงอไปตามรูปหวด สำนวนนี้จึงใช้พูดประชดว่า คนคดโกง ชื่อเหมือนแมวนอนหวด

พอสรุปได้ว่า สำนวนที่เกิดจากความประพจน์ เป็นสำนวนที่เกิดจากการประพจน์ในชีวิตประจำวันของคนไทย ทั้งความประพจน์ดีและไม่ดี—คนสมัยโบราณสามารถนำมาผูกเป็นสำนวนใช้เปรียบเปรยแนะนำและสั่งสอนลูกหลานได้

3.8 สำนวนที่เกิดจากนิยาย นิทาน และวรรณคดี ๒ ๒

หมายถึงสำนวนที่เกิดจากเรื่อง นิยาย นิทาน ที่มีชื่อเสียงและวรรณคดีไทย มีหลายสำนวน ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

กระต่ายหมายจันทร์ สำนวนนี้มาจากเรื่อง มโหสถชาดก มีกิ้งก่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนซุ้มประตูอุทยานของพระเจ้าวิเทหะ เมื่อพระเจ้าวิเทหะ เสด็จประพาสอุทยาน กิ้งก่าตัวนี้ถวายนับอยู่เสมอ พระองค์จึงทรงพระราชทานทองสำหรับซื้อเนื้อให้กิ้งก่ากินทุกวัน วันหนึ่งนายอุทยาน ซื้อเนื้อไม่ได้จึงเอาทองไปห่วยคอกิ้งก่าแทน ทำให้กิ้งก่ากำเริบเยอหยิ่งขึ้น เมื่อพระเจ้าวิเทหะเสด็จอีกก็มิได้แสดงความเคารพเหมือนเคย พระองค์ทรงริบทองคืน และเลิกพระราชทานอีกต่อไป ต่อมาจึงเรียกบุคคลที่มีพฤติกรรมทำนองเดียวกับกิ้งก่าว่าเป็น กิ้งก่าได้ทอง

งอมพระราม สำนวนนี้มาจากวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ พระรามถูกเนรเทศออกจากเมืองไปเดินป่านานถึง 14 ปี หลังจากนั้นต้องทำสงครามกับทศกัณฐ์และวงศ์วานยักษ์ เพื่อชิงนางสีดาคืนมา ต้องสูญเสียชีวิตไพร่พลไปมากมาย ชีวิตทุกข์ยากอย่าแยะ จนเรียกกันว่า งอมพระราม

ซักแม่น้ำทั้งห้า สำนวนนี้มาจากเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตอนชูชกจะทูลขอพระกัณหา-ชาลี เมื่อชูชกจะกล่าวขอสองกุมารต่อพระเวสสันดรไม่ทูลขอตรง ๆ แต่นำเอาแม่น้ำทั้งห้า คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู และมหิ มาเปรียบน้ำพระทัยของพระเวสสันดรว่า มีน้ำพระทัยกว้าง จึงควรยกกัณหาชาลีให้แก่ตน

กิ้งก่าได้ทอง สำนวนนี้ มาจากเรื่อง มโหสถชาดก มีเรื่องว่า กิ้งก่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนซุ้มประตูพระราชอุทยานของท้าววิเทหะ เวลาพระเจ้าวิเทหะเสด็จประพาสอุทยาน กิ้งก่านั้นลงมาถวายนับมิได้ขาด พระเจ้าวิเทหะจึงพระราชทานทองให้เป็นค่าซื้อเนื้อให้กิ้งก่ากินทุกวัน วันหนึ่งนายอุทยานซื้อเนื้อไม่ได้ ก็เอาทองนั้นผูกคอกิ้งก่าไว้ วันนั้นพระเจ้าวิเทหะเสด็จประพาสอุทยานอย่างเคย กิ้งก่าถือว่ามีทองผูกคอกเลยกำเริบ ขึ้นไปชะเง้ออยู่บนซุ้มประตู ไม่ลงมาคำนับพระเจ้าวิเทหะอย่างที่เคยทำมาแต่ก่อน พระเจ้าวิเทหะประหลาดพระทัย ตรัสถามมโหสถและนายอุทยานเมื่อทรง

ทราบเรื่องก็ตรัสว่า ที่กึ่งกำกำเรียมเยื้องขึ้นก็เพราะถือตัวว่า มีทองผูกคอตเล็กน้อยเท่านั้นเอง เลยให้อาตองออกเสีย และไม่พระราชทานอีกต่อไป เรื่องนี้เป็นมูลที่มาของสำนวนนี้ใครได้ตีหรือว่ามี

ทรัพย์ขึ้นเพียงเล็กน้อยแล้วทำเยื้อง ก็เรียกกันว่า กึ่งกำได้ทอง เหมือนอย่างกึ่งกำได้ทองผูกคอตตามเรื่องนิทานนั้น

สิบแปดมงกุฏ มาจากวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ เป็นคำเรียกทหารพระรามที่เป็นลิงชั้น นายมีมงกุฏสวม 18 ตัว เช่น นิลเสน นิลนนท์ นิลปาสัน ที่มาใช้เป็นสำนวนเกิดจากเมื่อสมัยรัชกาลที่ 6 มีนักเลงการพนันใหญ่มีชื่อเสียงพวกหนึ่ง ถือกันว่าเป็นชั้นยอด ว่ากันว่าสังเกตรามมงกุฏพวกนี้จึงเรียกกันว่าพวกสิบแปดมงกุฏตามเรื่องรามเกียรติ์จากนี้ใครเป็นนักเลงการพนันใหญ่ก็เลยเรียกกันว่า สิบแปดมงกุฏ

วัดรอยเท้า มาจากวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ควายชื่อพญาทรพา มีลูกตัวผู้ฆ่าหมด เหลือลูกชื่อทรพี แม่ลอบนำไปเลี้ยงไว้จนโตแล้วเล่าเรื่องให้ฟัง พอทรพามา ทรพีก็เข้าสู่แล้วขวิดทรพาตาย จึงเกิดสำนวน วัดรอยเท้า หมายความว่า ลูกโตขึ้นแล้วฆ่าพ่อของตน

ดอกพิกุลร่วง มาจากเรื่อง พิกุลทอง ตัวนางพิกุลทองเวลาพูดจะมีดอกพิกุลร่วงออกจากปาก คำว่า ดอกพิกุลร่วง จึงมาเป็นสำนวนพูด มักใช้เป็นสำนวนว่ากัน เช่นถามเท่าไรไม่พูดนิ่งเฉยเสีย กลัวดอกพิกุลจะร่วงหรืออย่างไร หรือเมื่อเห็นไม่พูด ก็ว่าสั้น ๆ เพียงว่า ดอกพิกุลจะร่วง เท่านั้น ก็เข้าใจกัน มีความหมายว่า นิ่งไม่พูดจา

พอสรุปได้ว่าสำนวนที่เกิดจากนิทานนิทานและวรรณคดีมีหลายสำนวน ซึ่งล้วนมาจากเรื่องที่มีชื่อเสียงเช่น รามเกียรติ์—มหาเวสสันดรชาดก—มโหสถชาดกเป็นต้น แต่ละเรื่องก็มีข้อคิดและคติธรรม สามารถใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

3.9 สำนวนที่ เกิดจากประเพณีและความเชื่อ

หมายถึงสำนวนที่เกิดจากประเพณีและความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อน ดังสำนวนที่จะนำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

ลงขัน สำนวนนี้เกิดจากประเพณีโกนจุก ในสมัยโบราณ เจ้าภาพจะให้มีการเอาขันเชิงมาตั้งสำหรับญาติพี่น้อง หรือแขกที่ไปร่วมงาน จะได้เอาเงินหรือสิ่งของเครื่องทองรูปพรรณต่าง ๆ ใส่ลงไปขันเป็นการทำขวัญเด็กที่โกนจุก จึงที่คำพูดว่า ลงขัน ซึ่งก็คือประเพณีให้ของขวัญแบบโบราณ ปัจจุบันสำนวนลงขันหมายถึงการลงทุนร่วมกันโดยการออกเงินเพื่อทำกิจการใดกิจการหนึ่ง

ลูกผีลูกคน สำนวนนี้เกิดจากในสมัยก่อนที่การแพทย์ยังไม่เจริญเด็กที่คลอดออกมาถ้ายังไม่พ้น 3 วัน ยังถือเป็นช่วงอันตราย ที่เด็กอาจจะตายได้จึงเกิดพิธีทำเคล็ดเพื่อเอาขวัญเด็กโดยนำเด็กที่แรกคลอดนั้นใส่ในกระดังก่อนพร้อมกับร้องว่า สามวันลูกผีสี่วันลูกคน ลูกของใครเอาไปเนื้อ ในคำทำขวัญเด็กก็มีว่า เราสู้ขอซื้อไว้ให้เป็นเบี้ยสามสิบสาม ค่าตัวตามสินไถ่ ในสามวันเป็นลูกผีสี่วันเป็นลูกคน ภายหลังจึงเกิดเป็นคำพูดว่า ลูกผีลูกคน เป็นสำนวนใช้ในเรื่องอะไรก็ตามที่ไม่แน่ อาจจะ

ได้หรือไม่ได้ จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จกำลังกันอย่างไรก็พูดว่า ลูกผีลูกคน สำนวนนี้เกิดจากความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อน

เอาปูนหมายหัว สำนวนนี้มาจากความเชื่อของคนโบราณเมื่อมีการคลอดบุตร เมื่อเราเด็กตายไปหมอดำแม้มักเอาปูนแดงหรือดินหม้อแต้มไปที่ตัวเด็ก เพื่อเป็นเครื่องหมายเอาไว้ เมื่อเวลาคลอดเด็กคนต่อไปหากมีปานดำหรือปานแดง ก็จะได้รู้ว่าเด็กที่ตายไปได้กลับมาเกิดใหม่ ภายหลังความเข้าใจของคนรุ่นถัด ๆ มาเข้าใจกันเลื่อน ๆ ไปจึงเอามาพูดว่า เอาปูนหมายหัว อย่างที่หมอดำแม่ทำ แต่ความหมายกลับเพี้ยนไปในทำนองว่า หมายไว้เพื่อบอกให้รู้ว่า จะเป็นคนไม่ดี หรือเชื่อแน่ว่าจะเอาดีไม่ได้

ราชรถมาเกย สำนวนนี้ มาจากราชประเพณีโบราณ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ไม่มีผู้สืบทอดราชสมบัติ เสนาอำมาตย์ก็พร้อมกันเอาราชรถมาเสียดาย ให้ราชรถแล่นไป ราชรถไปหยุดที่บุคคลผู้ใดก็เชิญผู้นั้นมาครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบไป โดยถือว่าผู้นั้นมีบุญ ปัจจุบันสำนวนนี้ยังหมายถึงโชคดีมาถึงเข้าเอง โชคดีมาถึงโดยไม่รู้ตัว ประสบโชคดีทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ทำอะไรเลย

ฝังรอกฝังราก มาจากพิธีฝังรอกของทารกในสมัยโบราณคือเมื่อทารกคลอดแล้ว บิดามารดาเอารอกของทารกนั้นใส่หม้อตาลไว้ เอาเกลือโรยปิดหน้าถึง 3 วันก็ทำพิธีฝัง ของที่จะเข้าพิธีมีมะพร้าวแทงหน่อ 2 ผล นำไปฝัง ณ บริเวณบ้านที่ดินที่ฝังรอกกับมะพร้าวนั้นเป็นที่ที่บิดามารดากะไว้ จะให้เป็นของบุตรสืบไป เมื่อใช้เป็นสำนวน หมายถึงตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ใดที่หนึ่งเป็นการถาวร แม้ว่าภายหลังจะไม่ใช่เป็นที่ที่ฝังรอกก็ตามที่ เช่น เกิดที่จังหวัดหนึ่ง แต่ไปตั้งหลักแหล่งถาวรมีครอบครัวในอีกจังหวัดหนึ่ง

พอสรุปได้ว่า สำนวนไทยที่เกิดจากประเพณีและความเชื่อ สะท้อนให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวกับประเพณีของหลวงและของราษฎร์ตลอดจนความเชื่อในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาที่มาและสาเหตุของการเกิดสำนวนสรุปได้ว่า สำนวนที่เกิดจากธรรมชาติพบมากที่สุด เพราะวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและธรรมชาติมากไม่ว่า แม่น้ำ ลำคลอง สัตว์น้ำ สำนวนไทยที่เกิดจากการกระทำมาจากการปฏิบัติกิจต่างๆ ในการดำรงชีวิตและเกิดจากการเปรียบเทียบการกระทำของคนเช่น การทะเลาะวิวาท การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ การทำนาย การลักขโมย เป็นต้น สำนวนเกิดจากอุบัติเหตุเกิดจากการที่คนพบภัยพิบัติต่าง ๆ โดยไม่คาดฝัน เช่น ตกกระได สำนวนที่เกิดจากศาสนา เกี่ยวกับจริยวัตรของพระสงฆ์ และการทำกิจกรรมของพุทธศาสนิกชนเช่น ก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น สำนวนที่เกิดจากอวัยวะ นำเอาอวัยวะซึ่งทุกคนรู้จักและคุ้นเคยอยู่แล้วมาเปรียบเทียบเช่น หัว ตา จมูก ปาก คอ มือ เป็นต้น เกิดจากการละเล่นของไทยเช่น การเล่นหมากรุก การเล่นชนไก่ การเล่นดนตรี การเล่นว่าว สำนวนที่เกิดจากความประพจน์ในชีวิตประจำวันของคนไทย ทั้งความประพจน์ดีและไม่ดี สำนวนที่เกิดจากนิยาย นิทาน วรรณคดีซึ่งล้วน

มาจากเรื่องที่มีชื่อเสียงเช่นรามเกียรติ์ และสำนวนไทยที่เกิดจากประเพณีและความเชื่อของคนไทยที่มีความเชื่อเวทย์มนตร์ไสยศาสตร์และประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน

4.การใช้ภาษาในสำนวนไทย

ในสำนวนไทย จะมีการใช้ถ้อยคำที่เราสังเกตได้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความยาวของคำที่เป็นสำนวน จำนวนวรรค การสัมผัส การซ้ำคำ น้ำเสียง สำนวนไทยจึงไม่ใช่การเขียนเป็นพูดธรรมดาทั่วๆ ไปแต่มีศิลปะการใช้ภาษาได้ไพเราะและเหมาะสมอันบ่งบอกถึงเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของคนไทยได้ตั้งการวิเคราะห์ต่อไปนี้

4.1 ความยาวของสำนวน

สำนวนไทย จะมีการใช้คำไทยง่าย ๆ เป็นพื้นจำนวนคำในวรรคตั้งแต่ 2 คำ จนถึง 18 คำก็มีดังตัวอย่างสำนวนที่จะนำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

จำนวนคำในวรรค

สำนวนไทยที่มี 2 คำ ได้แก่

กล้วยกล้วย

เสียหน้า

หัวสูง

ลอยหน้า

สำนวนไทยที่มี 3 คำ ได้แก่

เกลือกเป็นนอน

ไกลปืนเที่ยง

งูกินหาง

จมไม่ลง

มือไม่ถึง

สำนวนไทยที่มี 4 คำ ได้แก่

กรวดน้ำคว่ำขัน

กันตึกว่าแก้ว

สุกเอาเผากิน

ไม้เบื่อไม้เมา

สำนวนไทยที่มี 5 คำ ได้แก่

ขายผ้าเอาหน้ารอด

เขียนเสือให้วัวกลัว

ฆ่าควายเสียตายเกลือก

ชักใบให้เรือเสีย

สำนวนไทยที่มี 6 คำ ได้แก่

กลืนไม่เข้าคายไม่ออก
เขียนด้วยมือลบด้วยเท้า
เข้าตามตรอกออกตามประตู
มากชี้ควายหลายชี้ช้าง
มือถือสากรปากถือศีล

สำนวนไทยที่มี 7 คำ ได้แก่

มือไม่พายเอาเท้าราน้ำ
หมาขี้ไม่มีไครยกหาง
ไปไหนมาสามวาสองศอก
เอาไม้ซีกไปจัดไม้ซุง
ดักลอบให้มันกู่

สำนวนไทยที่มี 8 คำ ได้แก่

กินอยู่กับปาก อยากอยู่กับท้อง
ไก่อางเพราะชน คนงามเพราะแต่ง
ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน

สำนวนไทยที่มี 9 คำ ได้แก่

ข้างตายทั้งตัว เอาใบบัวมาปิด
ไม้คดตัดได้ คนคดตัดไม่ได้
พลังปากเสียสิน พลังตีนตกตันไม้

สำนวนไทยที่มี 10 คำ ได้แก่

คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนผืนเสือ
คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ
งานหลวงไม่ให้ขาด งานราษฎร์ไม่ให้เสีย
ดูช้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่
น้ำมาปลากินหมด น้ำลดมดกินปลา

สำนวนไทยที่มี 11 คำ ได้แก่

ความวัวไม่ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก
พูดดีเป็นศรีแก่ปาก พูดมากปากมีสี

สำนวนไทยที่มี 12 คำ ได้แก่

จะดูวัดให้ดูถ่าน จะดูบ้านให้ดูพื้น
ปลุกเรื่อนตามใจผู้อยู่ ผูกอยู่ตามใจผู้นอน

สำนวนไทยที่มี 13 คำ ได้แก่

คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับบ้านได้
 แกงจืดจึ้งรู้คุณเกลือ หนูกัดเสื่อจึ้งรู้คุณแมว
 สำนวนไทยที่มี 14 คำ ได้แก่

ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา
 รักจะหยอกไม่ต้องกลัวหยิก กินน้ำพริกไม่ต้องกลัวเผ็ด
 ปลุกเรื่อนผิดคิดจนเรื่อนทลาย มีผิว ผิดคิดจนตัวตาย

สำนวนไทยที่มี 15 คำ ได้แก่

แมลงหวี่จับหัวคนคนอื่นรู้แจ้ง อีแร้งจับหัวตัวเองมองไม่เห็น

สำนวนไทยที่มี 16 คำ ได้แก่

การกินการอยู่ใครไม่สู้พ่อ การพายการถ่อพ่อไม่สู้ใคร
 ไม่รู้จักเสื่อเอาเรือมาจอด ไม่รู้จักมอดเอาไม้มาวาง

สำนวนไทยที่มี 18 คำ ได้แก่

มีเงินนับเป็นน้อง มีทองนับเป็นพี่ ยากจนเงินทองพี่น้องไม่มี

พอสรุปได้ว่า สำนวนไทยนั้นไม่มีการกำหนดความยาวแน่นอน สำนวนที่สั้นสุดมีเพียง 2 คำ สำนวนที่ยาวมากที่สุดที่มี 18 คำ ความยาวและสั้นของสำนวนขึ้นอยู่กับเนื้อความมากน้อยเพียงใดที่จะทำให้เข้าใจความหมายได้ชัดเจน จากการวิเคราะห์พบว่า สำนวนที่มีความยาวปานกลาง ใช้คำระหว่าง 6 – 10 คำ มีมากที่สุด อาจเป็นเพราะว่าแบ่งเนื้อความเป็น 2 วรรคได้พอดีและมีสัมผัสคล้องจองทำให้จำง่าย

4.2 จำนวนวรรค

การแบ่งวรรค คำในสำนวนไทยจะมีตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป จนถึง 18 คำ สำนวนที่มีจำนวนคำตั้งแต่ 6 คำขึ้นไปจะสามารถแบ่งวรรคได้โดยแบ่งวรรคเป็น 2 วรรค 3 วรรค 4 วรรค ส่วนมากจะแบ่งเป็น 2 วรรค จำนวนคำในแต่ละวรรคจะมีทั้งที่เท่ากัน และไม่เท่ากันดังตัวอย่างต่อไปนี้

4.2.1 สำนวนไทยที่แบ่งเป็น 2 วรรคมักมีคำตั้งแต่ 6 – 12 คำ เช่น

ข้าวพึ่งนา	ปลาพึ่งน้ำ
แรงเหมือนมด	อดเหมือนกา
ต่อความยาว	สาวความยัด
เห็นข้างซี	ซีตามข้าง
มือไม่พาย	เอาเท้าราน้ำ
ไปไหนมา	สามวาสองศอก
เอาไม้ซีก	ไปจัดไม้ซุง

4.2.2 สำนวนไทยที่แบ่งเป็น 3 วรรค เช่น

คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับบ้านได้
มีเงินนับเป็นน้อง มีทองนับเป็นพี่ ยากจนเงินทองพี่น้องไม่มี

4.2.3 สำนวนไทยที่แบ่งเป็น 4 วรรค เช่น

ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา

4.3 การใช้คำสัมผัส

สำนวนไทย มีการใช้ทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะ ดังตัวอย่างดังนี้

4.3.1 สัมผัสสระในวรรคเดียวกัน

สำนวนไทยที่มีสัมผัสสระในวรรคเดียวกัน แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ

4.3.2 สัมผัสสระในคำที่อยู่ชิดกัน คำที่สัมผัสนั้นอาจอยู่ต้นสำนวนกลาง
สำนวนหรือท้ายสำนวนก็ได้เช่น

4.3.3.1..สัมผัสต้นสำนวน

ปากมาก

หนอนบ่อนไส้

ก้างขวางคอ

ว่านอนสอนง่าย

ทำดีที่เหลว

ตาบอดสอดตาเห็น

อดอยากปากแห้ง

ใจไม้ไ้ระกำ

4.3.3 2 สัมผัสท้ายสำนวน

ดึงข้างหาง

น้ำตาเป็นเฒ่าเต่า

แก้มะพร้าวหัว

กินบ่อนนอนบ่อน

4.3.2 สัมผัสสระในคำที่ไม่ได้ชิดกัน

คำที่สัมผัสกันอาจมีคำอื่นคั่นคำเดียว หรือหลายคำก็ได้ และคำที่สัมผัสนั้นอาจอยู่ต้น
สำนวน กลางสำนวน หรือท้ายสำนวนก็ได้ดังตัวอย่าง

ลูกผีลูกคน

งอนเป็นช้อนหอย

ชี้แพ้วนตี

ผัดวันประกันพรุ่ง

ของหายสะพายบาป
 ขายผ้าเอาหน้ารอด
 ยกภูเขาออกจากอก
 ช้า ๆ ได้พร้าสองเล่มงาม

พอสรุปได้ว่า สำนวนไทย นิยมการใช้สัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ เพื่อให้
 สำนวนมีความไพเราะคล้องจอง จำง่าย การใช้สัมผัสมีในคำที่อยู่ติดกันและคำที่ไม่ได้ติดกันใน
 ตำแหน่งต้น กลาง หรือท้ายสำนวนก็ได้

4.4 การซ้ำคำ

สำนวนไทย มักมีการซ้ำคำ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ มีซ้ำคำในวรรคเดียวกันและการ
 ซ้ำคำซึ่งอยู่ต่างวรรคกัน

ก. การซ้ำคำในวรรค

คำที่ใช้ซ้ำกันอาจอยู่ติดกัน หรือมีอื่นมาคั่นคำเดียวหรือหลายคำก็ได้ หรือ
 อาจเป็นคำซ้ำซึ่งอยู่ต้นวรรค กับท้ายวรรค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เกลือก จิ้ม เกลือก

เข้าได้ เข้า ไฟ

ห้าม รุ่ง ห้าม คำ

เลี้ยงข้าง กิน ขี้ ข้าง

พลัดที่นา คา ที่อยู่

มือใคร ยาว สาว ได้ สาว เอา

ข. การซ้ำคำระหว่างวรรค

สำนวนไทยที่มี 2 วรรค หรือ 3 วรรค หรือ 4 วรรค มักจะมีการซ้ำคำระหว่าง
 วรรคดังลักษณะต่อไปนี้

1. การซ้ำคำที่อยู่ในตำแหน่งเดียวกัน

ขี้ มูรา

เข้าตาม ตรอก

ชัก น้ำ เข้า ลิก

คบคน ให้ ดู หน้า

คนรัก เท่า ผืน หนัง

น้ำ มา ปลา กิน หมด

ดับ ลอบ ต้อง หมั้น กู่

ไก่ เห็น ตีน งู

ขี้ หมา แห้ง

ออกตาม ประตู

ชัก ศึก เข้า บ้าน

ซื้อ ผ้า ให้ ดู เนื้อ

คนซัง เท่า ผืน เสือ

น้ำ ลคม ด กิน ปลา

เจ้า ชู ต้อง หมั้น เกี่ยว

งู เห็น นม ไก่

2. การซ้ำคำที่อยู่ต่างตำแหน่งกัน

เข้าเมืองตาหลิว ต้องหลิวตาตาม

พอสรุปได้ว่า ลักษณะการซ้ำคำในสำนวนไทยนั้น บางสำนวนจะมีทั้งที่ซ้ำคำในวรรคเดียวกัน และซ้ำคำระหว่างวรรค และการซ้ำคำนั้น อาจอยู่ในตำแหน่งเดียวกันและทั้งที่อยู่ต่างตำแหน่งกันก็ได้ การซ้ำคำ ไม่ได้ทำให้เสียใจความแต่ทำให้ กลับมีใจความที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.5 สำนวนไทยใช้คำไทยแท้เป็นพื้น

สำนวนไทยมักใช้คำง่าย ๆ และคำโบราณเป็นพื้น คำบาลี สันสกฤตหรือราชาศัพท์ไม่พบเลยดังตัวอย่างสำนวนต่อไปนี้

ผู้เดินตรอกขี่ครอกเดินถนน

ขี่หมาขี่หมาแห่ง

ผู้หาบเม็ยคอน

คู่ผู้ตัวเม็

วัวลิมตีน

วัดรอยตีน

ปากกัตตีนถึบ

นุ่งเจ็ยมห่มเจ็ยม

เจ็ยมเนื้อเจ็ยมตัว

จากสำนวนที่ยกมา จะพบการใช้คำไทยแท้ เช่น ผู้ตี ขี่ครอก(ขี่ข้า)ผู้ เม็ย ขี่หมา ตีน กัต ถึบ เจ็ยม (มัธยสถ์) เป็นต้น

การใช้ภาษาใน สำนวนไทย มีการใช้ถ้อยคำภาษาหลายลักษณะ สรุปได้ว่า เกี่ยวกับความยาวของสำนวนพบว่า สำนวนไทยมีความยาวตั้งแต่ 2-18 คำใช้คำในสำนวนระหว่าง 9-10 คำพบมากที่สุดด้านการใช้คำพบว่า นิยมการใช้คำสัมผัส ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ ทำให้สำนวนมีความไพเราะยิ่งขึ้น การซ้ำคำพบว่า สำนวนจะมีทั้งที่ซ้ำคำในวรรคเดียวกัน และซ้ำคำระหว่างวรรค และการซ้ำคำนั้น อาจอยู่ในตำแหน่งเดียวกันและอยู่ต่างตำแหน่งกันก็ได้ การซ้ำคำไม่ได้ทำให้เสียใจความแต่ทำให้มีใจความชัดเจนยิ่งขึ้น ด้านการใช้คำไทยเป็นพื้นพบว่ามีการใช้คำไทยแท้เช่น ขี่ครอก ผู้เม็ย ขี่หมา ตีน ถึบ เจ็ยม เป็นต้น

5. วิธีใช้สำนวนไทย

คนไทยแต่เดิมมารู้จักใช้สำนวนในการอบรมบุตรหลาน การใช้สำนวนแต่ละครั้งที่มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันไปเพื่อให้คำแนะนำ ห้ามปราม เปรียบเปรย วิจารณ์ ดักเตือน และให้กำลังใจตั้ง การวิเคราะห์สำนวนต่อไปนี้

5.1 สำนวนไทยที่ใช้ในการแนะนำ

ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ สำนวนนี้ แนะนำว่าการเลือกคู่ครองควรพิจารณาให้รอบคอบโดยเปรียบเทียบกับ การดูวัวว่า วัวที่มีลักษณะดีจะมีขนปลายหางเป็นพู่เหมือนรูปใบโพธิ์ จะดูวัวให้ดูที่หางจะสวยหรือไม่สวย ส่วนการดูหญิงสาว จะดูว่าสวยหรือไม่สวยหรือมีนิสัยอย่างไรให้ดูแม่ เพราะแม่กับลูกสาวย่อมมีส่วนที่คล้ายกัน

อดเปรี้ยวไว้กินหวาน สำนวนนี้ นำเอาธรรมชาติของผลไม้มาเปรียบคือผลไม้โดยทั่วไปเมื่อยังดิบอยู่ จะมีรสเปรี้ยวแต่ถ้าสุกจึงจะมีรสหวาน ซึ่งรับประทานอร่อยกว่าสำนวนนี้ จึงนำมาใช้สั่งสอนในความหมายว่า ต้องรู้จักอดทน รอคอยเพื่อจะได้รับสิ่งที่ดีกว่า ถ้าใจเร็วด่วนได้ ก็จะได้รับสิ่งไม่ดี

อยู่บ้านทำนอย่านิ่งดูตาย **ปั้นวัวปั้นควายให้ลูกท่านเล่น** สำนวนนี้แนะนำให้ผู้ไปอาศัยบ้านของผู้อื่นไม่ควรอยู่นิ่งเฉย ควรช่วยเหลือการงานหรือ ช่วยเลี้ยงลูกหลานของเจ้าของบ้านเท่าที่จะทำได้ เป็นการแนะนำให้รู้จักมีน้ำใจต่อผู้ที่เราไปอาศัยเขา

เสน่ห์ปลายจวัก เป็นสำนวนที่แนะนำผู้หญิงทั้งหลายว่า การปรุงอาหารให้ถูกปากสามี เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่ง ที่ผู้หญิงทุกคนควรมี

จากสำนวนที่ได้นำมาวิเคราะห์ทั้ง 4 สำนวนแสดงให้เห็นว่า คนไทยรู้จักการใช้สำนวนเพื่อแนะนำบุตรหลานในการเลือกคู่ครอง ให้รู้จักการอดทนรอคอยเพื่อรับผลที่ดีกว่า การมีน้ำใจต่อผู้ที่เราไปอาศัยเขาและ แนะนำให้ผู้หญิงให้ปรนนิบัติสามีโดยทำอาหารให้อร่อย

5.2 สำนวนที่ใช้ในการห้ามปราม

หมายถึงสำนวนที่ใช้เพื่อห้ามปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติอาจเกิดโทษหรือผลเสียแก่ตนเองได้ดังเช่น สำนวนต่อไปนี้

หมากัดอย่ากัดตอบ เป็นสำนวนที่ใช้เพื่อห้ามกระทำหรือไม่ควรทำ ไม่ควรตอบแทนความชั่วด้วยความชั่ว ไม่ควรโต้ตอบคนพาล เพราะมีแต่จะเสียเปรียบและเป็นอันตรายต่อตนเอง

ฆ่าควายเสียตายพริก เป็นสำนวนที่ใช้กระทำหรือไม่ควรกระทำเช่น การทำงานใหญ่โตแต่กลัวหมดเปลืองไม่ยอมใช้จ่ายมาก งานก็เสีย หรือไม่บรรลุผลสำเร็จ เปรียบเหมือน ฆ่าควายทั้งตัวจะปรุงอาหาร ก็ต้องใช้พริกมากให้ได้ส่วนกับเนื้อนั้น ถ้าฆ่าเสียตายพริกอยู่ จะปรุงอาหารไม่สำเร็จ หรืออาหารอาจเน่าเสียได้

ตึงให้หลังหัก เป็นสำนวนที่ใช้ห้ามกระทำ เพราะคนโบราณเชื่อว่า ภูมิความพยายามสูงหรือเป็นตัวแทนของความพยายาม การทำร้ายงูแม้ถึงขั้นหลังหัก โดยที่ยังไม่ตายนั้น ก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะเป็นการไปเพิ่มความดุร้ายให้กับงูตัวนั้น ซึ่งอาจจะหวนกลับมาทำเราได้

ซื้อวัวหน้านา ซื้อผ้าหน้าหนาว ส่วนนนี้เป็นการห้ามว่า อย่าซื้อวัวหน้านา เพราะหน้านา หมายถึงฤดูทำนาตั้งแต่เดือนหกไปจนราวเดือนสิบสอง วัวและควาย เป็นแรงสำคัญที่สุดในการทำนา ซื้อวัวควายในฤดูทำน่าย่อมแพงกว่าฤดูอื่น ส่วนการซื้อผ้าหน้าหนาวไม่ควรทำเช่นกัน

จากการวิเคราะห์พบว่า คนไทยในสมัยก่อนพยายามที่จะสั่งสอนลูกหลานให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ห้ามปราม เพราะ ถ้าทำไปแล้วอาจเกิดโทษหรือขาดทุนได้

5.3 ส่วนนที่ใช้ในการวิจารณ์

ส่วนนที่ใช้ในการวิจารณ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของคน ดังส่วนนที่นำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง ส่วนนนี้ใช้ในการวิจารณ์ คนที่เกลียดตัวเขา แต่อยากได้ผลประโยชน์ของเขา ส่วนนนี้มาจากสัตว์ที่เราเกลียดตัวของมัน แต่ชอบเอาไข่ของมันมากิน เลยเอามาเปรียบกับคนที่เราเกลียดตัวเขา แต่ชอบผลประโยชน์ของเขา เช่นเกลียดพ่อแม่แต่รักลูกของเขา

น้ำหนึ่งไหลสองก้น ส่วนนนี้ใช้วิจารณ์ คนที่หึงหวง ๑ ไม่ค่อยพูดจามากจะมีความคิดลึกซึ้งเปรียบได้กับน้ำที่คูฝิวข้างบนหนึ่ง แต่ลึกลงไปข้างใต้นั้น ไหลไม่นิ่งเหมือนข้างบน

ขายผ้าเอาหน้ารอด ส่วนนนี้ใช้ในการวิจารณ์ คนที่สละแม่แต่ของจำเป็นที่ตนมีอยู่เพื่อรักษาชื่อเสียง

หมาเห่าไม่กัด เป็นส่วนนที่ใช้ในการวิจารณ์คนที่พูดอะอะทำท่าเก่งกล้าแสดงว่าจะเอาจริงจัง แต่ที่แท้แล้วไม่เอาจริง มูลเหตุของส่วนนมาจากข้อสังเกตลักษณะของหมาที่หมาที่เห่าเก่งมักจะไมกัด แต่หมาที่กัดมักไม่เห่า

จากการวิเคราะห์ส่วนนที่ใช้ในการวิจารณ์พบว่า คนไทยรู้จักวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของคนทั้งดีและไม่ดี เพื่อให้ผู้ถูกวิจารณ์ได้แก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น และให้ผู้อื่นได้ระวังตัวในการคบหากับเขา

5.4 ส่วนนที่ใช้ให้กำลังใจ

เป็นส่วนนที่ใช้ปลุกปลอบให้กำลังใจ เมื่อเกิดเหตุการณ์ใด ๆ ขึ้นดังส่วนนที่จะนำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

ตกว่าไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ส่วนนนี้ใช้เพื่อให้กำลังใจคนที่ทำความดีว่าคนดี ย่อมมีพระคุ้มครองถึงจะตกต่ำเปลื้องพล้ำลงอย่างไรก็ผ่านพ้นรอดไปได้ ไม่เป็นอันตราย ส่วนนนี้จึงใช้พูดให้กำลังใจแก่คนที่ทำความดี

คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ ส่วนนนี้ เป็นส่วนนที่พูดปลอบใจว่า คนทุกคนย่อมมีคนรัก ถึงแม้จะน้อยก็ตาม คนชังเราย่อมมีมากกว่าคนรักเรา เป็นธรรมดาของโลกไม่ควรเสียกำลังใจ

สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ เป็นสำนวนที่ปลุกปลอบใจว่า จะดีหรือชั่วย่อมอยู่ที่ใจตนเอง ใจตนเองคิด ใจนั้นแหละสำคัญ จะรู้สึกว่ายี่นรกหรือไปสวรรค์ก็อยู่ที่ความคิดของตนเอง จะเห็นได้ว่าสำนวนที่ให้กำลังใจมักกล่าวเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความท้อแท้

จากการวิเคราะห์วิธีใช้สำนวนไทยสรุปได้ว่า คนไทยแต่โบราณรู้จักนำประสบการณ์มาผูกเป็นสำนวนเพื่อใช้เป็นกุศโลบายในการแนะนำสั่งสอน การห้ามปรามให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำการวิจารณ์ คนไทยรู้จักวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้ผู้ถูกวิจารณ์ได้แก้ไขปรับปรุงตนให้ดีขึ้นและสำนวนที่ใช้ให้กำลังใจ เพื่อปลุกปลอบใจ เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความท้อแท้

บทที่ 3

วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในสำนวนไทย

การศึกษาสังคมมนุษย์ ถ้าเราศึกษาสำนวนภาษา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเราก็จะได้รับคุณค่ามากมาย ทั้งในด้านสุนทรียภาพ ข้อคิดอุทาหรณ์ วิธีการดำเนินชีวิต อุปนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีและสิ่งแวดล้อม ทำให้เข้าถึงวิถีชีวิตของคนในยุคก่อนได้เป็นอย่างดี แม้กาลเวลาล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม ในบทนี้จะวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในสำนวนไทย ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ค่านิยม ความเชื่อ และศาสนาดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

1. ภาพสะท้อนสังคมด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่

1.1 ด้านวิถีชีวิต

ด้านวิถีชีวิตของคนไทยในยุคก่อน มีความผูกพันกับธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำ ลำคลอง การสัญจรไปมาโดยทางเรือ มีอาชีพทำไร่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ จึงเกิดสำนวนที่สะท้อนให้เห็นด้านวิถีชีวิตของคนไทยได้เป็นอย่างดีดังการวิเคราะห์สำนวนต่อไปนี้

น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนกับธรรมชาติ คือคนสมัยก่อนเขามีวิธีจับปลาง่าย ๆ อยู่ 2 วิธี วิธีหนึ่งก็คือขุดบ่อในน้ำริมตลิ่ง นิสัยของปลาก็จะลงไปอยู่ในน้ำลึก อีกวิธีหนึ่งก็คือคนที่บ้านพักอาศัยอยู่ริมน้ำ ลำคลองมักจะทำแพผักบุงหรือผักกะเจตเอาไว้หน้าบ้าน น้ำบริเวณนั้นไม่ได้รับแสงแดดก็จะร่มเย็นปลาก็จะพากันมาอาศัยเจ้าของบ่อหรือเจ้าของแพ ก็จับปลามาเป็นอาหารได้อย่างง่าย ๆ ส่วนคำหลังคือ น้ำร้อนปลาเป็น ก็ได้มาจากธรรมชาติอันเป็นนิสัยของปลาประเภทที่ว่ายท่องไปตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ โดยไม่ยัดเอาที่ใดที่หนึ่งเป็นที่อาศัยให้อยู่เย็นเป็นสุขจึงเท่ากับพอใจจะอยู่ในที่ร้อน แต่ปลอดภัย เพราะไม่มีจุดอ่อนหรือกฎเกณฑ์อันใดให้คนจับได้ จึงเป็นที่มาของคำว่าน้ำร้อนปลาเป็นนั่นเอง จากสำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยได้ว่า น้ำมีอุดมสมบูรณ์ มีปลา รู้จักวิธีจับปลา ผูกพันกับธรรมชาติ

จระเข้ขวางคลอง สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญของคนสมัยนั้น คลองยังไม่มีน้ำเสียที่เป็นมลพิษ เรือที่แล่นไปมาก็ล้วนแต่เป็นเรือพาย จระเข้จึงมีชุกตามลำคลองสายต่าง ๆ เวลาจระเข้ขึ้นก็จะลอยตัวให้เห็นเป็นที่เกรงกลัว บางตัวที่ใหญ่ก็ลอยขึ้นขวางจนคับคลองก็มี เรือของใครจะผ่านไปผ่านมาก็ไม่ได้ การกระทำของจระเข้เองตัวมันเองก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการลอยขึ้นขวางคลอง จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้นหมายถึงการกีดขวางเกะกะ เป็นการสร้างความรำคาญให้กับผู้อื่น สำนวนนี้สะท้อนให้เห็น การเดินทางของคนในยุคนี้ส่วนใหญ่จะเดินทางด้วยเรือไปมาหาสู่กัน

น้ำผึ้งเรือ เสือผึ้งป่า เป็นสำนวนที่สะท้อนภาพการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่าง คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนต้องใช้เรือ และสัญจรทางน้ำ จึงต้องพึ่งน้ำ เสืออาศัยป่าเป็นที่อยู่หากไม่มีป่าเสือก็อยู่ไม่ได้ สำนวนนี้สะท้อนสภาพภูมิประเทศของไทยที่ยังอุดมสมบูรณ์

เข้าเถื่อนอย่าลืมพรั้า สำนวนนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อน เมื่อเข้าป่าอย่าลืมเอาไม้ดพรั้าติดตัวไปด้วย ไม้ดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนเดินป่า จะได้ใช้ฟันกิ่งไม้ที่กีดขวางทางใช้ตัดฟันสำหรับก่อไฟหุงหาอาหาร ที่สำคัญคือ ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัวเมื่อเผชิญกับสัตว์ร้ายในป่าหากมีแต่เพียงมือเปล่าจะไม่อาจต่อสู้กับสัตว์ที่มีเขี้ยวเล็บแหลมได้ เตรียมเครื่องมือไปให้พร้อมจะได้ไม่ลำบากในทิศทางที่จะไปนั้น ปัจจุบันความจำเป็นที่คนจะเข้าป่าลดน้อยลงไปมากและคนที่เข้าป่าก็มีอาวุธสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพดีกว่า ไม้ดพรั้าหลายเท่าไว้ป้องกันตัว แต่ไม้ดพรั้าก็ยังมีประโยชน์ในด้านอื่นนอกเหนือจากการใช้เป็นอาวุธ คนที่เข้าป่าจึงยังจำเป็นต้องมีไม้ดติดตัวไปด้วยเสมอ

ตำข้าวสารกรอกหม้อ สำนวนนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนในสมัยก่อนเขาตำข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร หุงกินเป็นวัน ๆ ไปทุกวัน มีประกาศอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีเรื่องหนึ่งที่ปรากฏคำนี้ว่าแต่ก่อนเมื่อมีโรงสีข้าวสารขายยังน้อยอยู่ ตามบ้านเรือนต่าง ๆ จนในพระบรมมหาราชวังและพระบรมราชวังก็มีกระเดื่องและครกตำข้าวแทบทุกเห้าเรือน กลางวันหรือบ่าย นายก็ใช้ให้บ่าวตำครกและสากบ้างสองสากบ้าง แล้วก็ผัดเป็นข้าวสารกรอกหม้อที่เดียว เห็นเป็นดังนั้นมาแต่ก่อนนานทำให้เราทราบว่ในสมัยโบราณไม่มีข้าวสารขายทั่วไป ตามบ้านเรือนก็ไม่ได้ตำข้าวไว้กินมาก ๆ ชั่วแต่เวลาจะหุงข้าว จึงเอาข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในบ้านมาตำเป็นข้าวสารกรอกหม้อเป็นวัน ๆ ไป

ซุบมือเปิบ สำนวนนี้มาจากการกินข้าว สมัยก่อนเรากินข้าวด้วยมือเวลาจะกินเรามือลงซุบน้ำให้เปียกเสียก่อนเป็นการล้างมือ เมื่อมือเปียกเมื่อกินข้าวสุกจะได้ไม่ติดมือ แล้วเราจึงใช้มือเปิบข้าว คำว่า เปิบ แปลว่าเอาข้าวเข้าปาก

พอสรุปได้ว่า สำนวนไทยสะท้อนวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติของคนไทยในสมัยก่อน เช่น การเดินทางโดยใช้เรือ การใช้ธรรมชาติเป็นแหล่งหาอาหาร วัฒนธรรมการกินและเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน เป็นต้น

1.2 ความเป็นอยู่ด้านปัจจัยสี่

การดำรงชีวิตของคนไทยในสมัยก่อน ด้านปัจจัยสี่คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค มีสำนวนที่สะท้อนดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.2.1 ด้านอาหารการกิน

คนไทยส่วนใหญ่กินข้าวกับแกงและน้ำพริกเป็นหลัก อาหารไทยส่วนใหญ่รสจัดมักปรุงด้วยเครื่องแกงที่มาจากพืชผักสวนครัวที่ปลูกเอง เช่น พริก ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว ถั่ว ผักชี เป็นต้น ทำให้มีสำนวนที่เกี่ยวกับอาหารสะท้อนวิถีทำอาหารและสิ่งที่น่าสนใจมากมายด้วยเครื่องแกงข้าว และเครื่องใช้ในครัวที่ทำอาหารดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถึงพริกถึงขิง สำนวนนี้มาจากอาหารที่ใช้พริกและขิงในการปรุง พริกมีรสเผ็ด ขิงมีรสร้อน เมื่อใส่มากก็มีรสทั้งเผ็ดทั้งร้อน สำนวนนี้จึงนำไปใช้กล่าวเปรียบการทะเลาะวิวาทของคนต่างฝ่ายต่างตำว่ากันอย่างรุนแรง

ผักชีโรยหน้า สำนวนนี้มาจากการทำอาหารที่เมื่อปรุงเสร็จแล้วจะใช้ใบผักชีโรยหน้าเล็กน้อย เพื่อให้อาหารดูสวยงามและมีรสชาติชวนกินมากยิ่งขึ้น

กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้ สำนวนนี้ มาจากการเอาถั่วกับงามาคั่วพร้อมกัน ถั่วเป็นของสุกช้ากว่างา กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้ จึงไม่ควรเอาถั่วและงาคั่วพร้อมกัน

ได้แกงเทน้ำพริก สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า น้ำพริกเป็นอาหารพื้นบ้านประจำสำหรับกับข้าวของคนไทย ส่วนแกงและกับข้าวอื่น ๆ นั้น ก็ทำกินกันเป็นครั้งคราว ไม่ใช่ทำทุกมื้อ ฉะนั้นเมื่อใดที่ได้กินแกงผักกึ้นก็ย่อมจะรู้สึกว่าได้เปลี่ยนรสชาติ ไม่จำเจอยู่กับน้ำพริกเหมือนทุกวัน จึงอาจเป็นไปได้ที่มีผู้เคยเทน้ำพริกทิ้งเสีย เมื่อได้แกงมากินสำนวนนี้จึงเกิดขึ้น สำนวนที่เกี่ยวกับน้ำพริกยังมีอีกเช่น **ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ** หมายถึงทำอะไรต้องเสียทรัพย์และไม่ได้ประโยชน์คุ้มกับที่ต้องเสียไป **น้ำพริกถ้วยเก่า** หมายถึง ไปไหนไม่รอดต้องกลับมาที่เดิม

มะนาวไม่มีน้ำ สำนวนนี้สะท้อนให้เข้าใจการทำปรุงอาหารโดยเอามะนาวที่บีบแล้วไม่มีน้ำมาเปรียบ สะท้อนให้เห็นว่ามะนาว เป็นสิ่งจำเป็นที่จะประกอบอาหารสำหรับคนไทย เมื่อมาเป็นสำนวนหมายความว่า พูดเสียงแข็งกระด้างไม่ไว้เยื่อใจไมตรี เป็นคำพูดที่แสดงความไม่พอใจ หรือพูดอย่างเสียไม่ได้

พอสรุปได้ว่า สำนวนเกี่ยวกับอาหารการกิน สะท้อนถึงคนไทยกินข้าวกับกับข้าวซึ่งมีรสจัด เพราะใช้เครื่องแกงที่ปรุงด้วย พริก ขิง ข่า ตะไคร้ มะนาว เป็นต้น คนไทยนิยมกินน้ำพริกแทบทุกมื้อ

1.2.2 ด้านเครื่องนุ่งห่ม

ด้านเครื่องนุ่งห่มมีซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีพของมนุษย์มีสำนวนที่สะท้อนให้เข้าใจถึงการสวมใส่เสื้อผ้าของคนไทย การเลือกซื้อเสื้อผ้า ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

นุ่งเจียมห่มเจียม สำนวนนี้สะท้อนให้ การสวมใส่เสื้อผ้าของคนไทย รู้จักการเลือกเสื้อผ้าให้เหมาะกับฐานะของตนเอง เมื่อเป็นสำนวนหมายถึงการรู้จักมัธยัสถ์

ซื้อผ้าหน้าตรุษ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการซื้อเสื้อผ้า ในช่วงปีใหม่ไทยสมัยก่อน ช่วงตรุษสงกรานต์ ระยะเวลาเป็นเทศกาลทำบุญ เป็นงานรื่นเริงใหญ่ของไทยมาแต่โบราณ หญิงชายนิยมแต่งตัวนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าใหม่ และในสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ว่า เมื่อยามตรุษสงกรานต์มีงานหลวง แต่งให้งามตามกระทรวงหาว่าไม่ ยามตรุษสงกรานต์ เป็นเทศกาลที่คนแต่งตัวกันผ้าก็ขึ้นราคา ใครซื้อผ้าใกล้ตรุษสงกรานต์ผ้าก็แพง เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึง ซื้อสิ่งของในระยะเวลาที่คนต้องการมาก ราคาแพง

ซื้อผ้าหน้าหนาว สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าการซื้อเสื้อผ้าของคนไทยช่วงหน้าหนาวจะซื้อกันมาก ผ้าก็ขึ้นราคาคนก็ต้องซื้อของแพง เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึงการไม่รู้จักรักการใช้จ่ายเงิน ทำให้ต้องเสียมากขึ้น

ขายผ้าเอาหน้ารอด สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า การใช้ผ้าที่เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันนำมาผูกเป็นสำนวนได้ มาใช้เป็นสำนวนหมายยอมเสียสละแม้แต่ของจำเป็นที่ตนมีอยู่เพื่อรักษาชื่อเสียง

1.2.3 ด้านที่อยู่อาศัย

สำนวนที่สะท้อนด้านที่อยู่อาศัย การสร้างบ้านเรือนแบบไทยมีโครงสร้างอะไรบ้าง

บ้านเมืองมีชื่อมีแป สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการสร้างที่อยู่อาศัย ลักษณะโครงสร้างบ้านทรงไทยต้องประกอบด้วย ชื่อ เป็นไม้ยึดหัวเสาตามขวาง แป เป็นไม้ยึดหัวเสาตามยาว ตัวเรือนจะทรงตัวเป็นรูปอยู่ได้ ก็อาศัยชื่อกับแปยึดหัวเสาเรือนไว้ทุกด้าน ถ้าไม่มีชื่อกับแปเรือนก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อเป็นสำนวนหมายความว่า บ้านเมืองมีกฎหมายคุ้มครอง

ตกกระไดพลอยโจน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็น กระไดใช้เป็นที่ขึ้นบนบ้าน สมัยก่อนคนไทยใช้กระไดที่ชักเอาไว้บนบ้านเวลากลางคืน ตอนเช้าเอากระไดลง เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึงเมื่อรู้สึกว่าคุณจะหลีกเลี่ยงเหตุการณ์บางอย่างไม่ได้ก็ทำที่ประสมโรงไปด้วยกับเหตุการณ์นั้น

บ้านนอกคอกนา สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการใช้คำว่าบ้านเป็นสำนวน คำว่าขอก แปลว่า เขตแดนที่ถื่น ขอกนา คือเขตหรือถื่นที่เป็นนา ส่วนคอก คือที่ล้อม เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายความว่า คนที่เป็นชาวสวน ชาวนา อยู่นอกกรุงหรือเมืองหลวงไม่ใช่ชาวกรุง

รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา สำนวนนี้สะท้อนให้เห็น ส่วนประกอบของบ้าน คือจั่วและเสา เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึง ทำตัวดี ประพฤติดี มีวิชาความรู้ ก็ยอมจะได้ทำงานเบา งานสูง ทำตัวไม่ดี ประพฤติไม่ดี ไม่มีวิชาความรู้ ก็ยอมจะต้องทำงานหนัก งานต่ำ

1.2.4 ด้านการรักษาโรค

คนไทยแต่โบราณใช้สมุนไพรเป็นยารักษาโรค ดังสำนวนต่อไปนี้

ยาหม้อใหญ่ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็น การใช้ยารักษาโรคแผนโบราณ ประเภทยาต้มเข้าเครื่องยาพวกสมุนไพร คบไม้ รากไม้ ดอกไม้ มักจะมียาตำแทรก เมื่อเป็นสำนวนหมายถึงเอื่อมระอา เบื่อหน่าย

แทรกเป็นยาตำสำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวกับการรักษาโรค เพราะคนไทยแต่โบราณ มักจะกินยาต้ม หรือยาหม้อที่มีเครื่องต่าง ๆ มากมายและยา ทุกตำรับมักจะเข้ายาตำ ซึ่งเป็นยาถ่าย ช่วยระบายท้องให้กับคนไข้ป็นอยู่ด้วยกันทุกขนาน จึงมีคำพูดแทรกขึ้นว่า แทรกเป็นยาตำ เป็นสำนวนหมายถึง เกี่ยวข้องด้วยทุกเรื่อง

หมูเห็ดเป็ดไก่ ตามปกติคนที่ได้ฟังสำนวนนี้ต้องคิดว่า เป็น หมู เห็ด ไก่ ที่เราใช้กินเนื้อ แต่ หมู เห็ด เป็ด ไก่ หมายถึง ยาแก้โรคกษัย หมู หมายถึง หัวหมู เห็ด หมายถึง ใบชุมเห็ด เป็ด หมายถึง รากต้นดินเป็ด ไก่ หมายถึง ใบมะคำไก่ รวม 4 อย่างต้มกินเรียกว่าหมู เห็ด เป็ด ไก่

สรุปได้ว่าสำนวนไทยที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ด้านปัจจัยสี่สะท้อนภาพการกินอาหารรสจัด โดยเฉพาะน้ำพริกที่เป็นอาหารประจำแทบทุกมื้อ คนไทยปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นบ้านทรงไทยได้ ถุนสูงมักมีกระไดขึ้นบ้าน คนไทยสวมใส่เสื้อผ้าเหมาะสมกับฐานะของตนและเมื่อมีเทศกาลสำคัญทุกคนจะสวมเสื้อผ้าใหม่ ส่วนการรักษาโรค คนไทยรักษาโรคแผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรมาต้ม น้ำยาจะมีรสขมกินยาก แต่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค

1.3 ภาพสะท้อนด้านอาชีพ

ด้านอาชีพคนไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน หาปลา เลี้ยงสัตว์ มีสำนวนที่สะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับอาชีพดังสำนวนต่อไปนี้

ทำนาอ่อมกล้า ทำปลาอ่อมเกลือ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตสำคัญของคนไทย 2 อาชีพคือ การทำนา และการจับปลา เมื่อทำนาแต่กล้าเปลืองกล้า ไม่ใช่เมล็ดพันธุ์ข้าวให้มากก็ได้ต้นกล้าไม่มาก ผลผลิตข้าวก็ได้ไม่มากเช่นกัน จับปลามาได้มากจริง แต่กระเหม็ดกระแหม่ในการใช้เกลือปลาก็จะเน่าเสีย

ทำนาอย่าเสียไร่ เลี้ยงไก่อย่าเสียพื้น สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นอาชีพการทำนาและการเลี้ยงไก่และการเลี้ยงไก่ เมื่อทำนาก็อย่าปล่อยให้พื้นที่นาว่างเปล่า เมื่อสิ้นฤดูทำนาควรจะทำไร่เพาะปลูกอย่างอื่นไปด้วย เมื่อเลี้ยงไก่ก็อย่าปล่อยให้ตามเรื่องตามราว ควรทำรังให้ไก่อยู่เป็นที่

เป็นทาง ที่หนึ่งเป็นที่วางไข่ ที่หนึ่งเป็นที่เกาะดอน ควรเกิดกวาดซี่ไถไม่ให้ลุ่มกองอยู่ในเล้า เมื่อรัง
 นำอยู่ ไถก็ไข่ได้มาก ไม่เปลืองข้าวเปลือกเสียเปล่า เมื่อเป็นสำนวน หมายถึง อย่าเกียจคร้านให้
 เวลาว่างไปเปล่า พยายามทำให้เป็นสำเนาเป็นสันเกิดผลประโยชน์จริง ๆ

ตีวัวกระทบคราด สำนวนนี้เกิดจากอาชีพทำนา สำนวนนี้เอาคราดกับวัวมาเปรียบ คราด
 คือเครื่องมือสำหรับกวาดลากมูลหญ้ามูลฝอย ตามพื้นดินในนา ทำด้วยไม้เป็นซี่ ๆ มีคันทาวใช้วัว
 ลาก เวลาคราดตีวัว วัวก็ลากคราดไป

ปลาผูกหย่อนเบ็ด สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการจับปลาโดยใช้เบ็ด โดยการหย่อนเบ็ด
 ทิ้งแช่ไว้ในน้ำให้ปลามากินเบ็ดเอง

ปลาติดหลังแห สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นเครื่องมือจับปลา คือแห เป็นสำนวนหมายความว่า
 พลอยต้องเข้าไปพัวพันด้วยทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วยเลยเปรียบเหมือนทอดแห ย่อมมุ่งเอา
 ปลาที่อยู่ในกรอบแห แต่เมื่อสาวแหขึ้นมาปลาอื่นนอกกรอบแหพลอยติดตาข่ายแหขึ้นมาด้วย

จากสำนวนข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คนไทยมีอาชีพทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำด้วยวิธี
 ต่าง ๆ โดยเฉพาะจับปลาด้วยวิธีการต่าง ๆ สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำตามธรรมชาติมี
 ปลาหลายชนิดให้จับกัน

1.4 เครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธ

มีสำนวนที่สะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านและอาวุธหลายชนิด ดังสำนวนที่นา
 มาวิเคราะห์ดังนี้

เข้าถือนอย่าลิมพร้า สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการใช้อาวุธติดตัวในการเดินทางในป่า มีด
 เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนป่าจะได้ฟันกิ่งไม้ที่กีดขวางทาง ที่สำคัญคือ ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัวเมื่อ เผชิญ
 สัตว์ร้ายในป่า หากมีแต่เพียงมือเปล่าจะไม่อาจต่อสู้กับสัตว์ที่มีเขี้ยวเล็บแหลมคมได้

ดำข้าวสารกรอกหม้อ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็น เครื่องใช้ในการดำข้าวคือครกกระเดื่องที่ใช้
 ดำข้าว ก่อนที่คนจีนจะได้นำเครื่องสีข้าวเข้ามาในเมืองไทยคนไทยแต่โบราณยังดำข้าวกินโดยเอา
 ข้าวเปลือกใส่ลงไปในครกแล้วดำเพื่อให้เป็นข้าวสารมีทั้งครกที่ดำด้วยสากมือ ครกมอง หรือครก
 กระเดื่องและครกน้ำ

หักด้ามพร้าด้วยเข่า สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งคือ พร้า เป็นมีด
 ขนาดใหญ่ เช่นพร้าโต้ สำหรับฟันอะไรต่าง ๆ และพร้าหวดรูปร่างยาวสำหรับตัดหญ้า พร้าโต้มี
 ด้ามตรง พร้าหวดมีด้ามงอ

หอกข้างแคร์ สะท้อนให้เห็นอาวุธชนิดหนึ่งคือ หอก หอกข้างแคร์ หมายถึง หอกที่ปักติดไว้กับแคร์ สำหรับผู้นั่งแคร์ หยิบได้สะดวก เพื่อประโยชน์ผู้นั่งแคร์นี้ อาจจะเป็นโทษก็ได้ เช่นบริวารที่ใส่อาวุธ เมื่อคิดทรยศก็เป็นโอกาสที่ฉวยหอกนั้นมาเป็นอาวุธใช้แทงผู้นั่งแคร์ได้ง่าย ส่วนวันนี้ปัจจุบันนี้ในความหมายว่า มีศัตรูอยู่ใกล้ตัว อาจทำอันตรายได้ตลอด

ดาบสองคม ดาบ เป็นอาวุธ มีคมทั้งสองข้าง ก็ย่อมเป็นประโยชน์ใช้ฟันได้ทั้งสองด้าน แต่ในขณะที่ใช้คมข้างหนึ่งฟันลง คมอีกข้างหนึ่งอาจโดนตัวเองเข้าได้ การทำอะไร ที่อาจเกิดผลดี แลร้ายได้เท่ากัน จึงเรียกว่าเป็นดาบสองคม

หน้าสิ่วหน้าขวาน ส่วนวันนี้สะท้อนให้เห็นสิ่วเป็นเครื่องมือที่ใช้เจาะและขวานใช้ฟันไม้ เมื่อมาเป็นส่วนหมายถึงอยู่ในช่วงอันตราย

ดักลอบให้หมั่นกู่ เครื่องมือใช้ดักปลาชนิดหนึ่งเรียกว่า ลอบ ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้ดักปลาในน้ำ โดยเฉพาะปลากระดี่

จับปูใส่กระดัง กระดัง ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้ใส่ของต่าง ๆ ได้ เมื่อเป็นส่วนหมายถึงเด็กที่ซุกซนไม่อยู่นิ่ง

ปลาติดหลังแห แห เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งทำด้วยด้ายและใช้ตะกั่วถ่วงน้ำหนัก เวลาเหวี่ยงจะทำให้แหจม ทำให้จับปลาได้ง่ายขึ้น เมื่อเป็นส่วนหมายถึงพลอยได้รับโทษกับเขาไปด้วย

เครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธของคนไทยในยุคก่อนมีในจำนวนไทยเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าคนไทยรู้จักการใช้สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อประโยชน์ในการทำงานและป้องกันตัวจึงนำมาเปรียบเทียบเป็นส่วนได้อย่างเหมาะสมเข้าใจง่าย

พอสรุปได้ว่า ส่วนของไทยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติของคนไทยในสมัยก่อนเช่น การเดินทางโดยใช้เรือ การใช้ธรรมชาติเป็นแหล่งหาอาหาร ส่วนของไทยสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการกินและเครื่องเครื่องใช้ในการทำมาหากิน สะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ด้านปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตซึ่งพบว่า คนไทยชอบกินอาหารรสจัด ใช้เครื่องแกงปรุงด้วยพริก ข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว และนิยมกินน้ำพริกแทบทุกมื้อ ด้านเครื่องนุ่งห่มพบว่า คนไทยเลือกซื้อเสื้อผ้าตามเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ด้านการรักษาโรคพบว่า คนไทยรักษาโรคแผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรมาต้ม น้ำยาจะมีรสขมกินยาก แต่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ด้านอาชีพพบว่าคนไทยมีอาชีพ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำด้วยวิธีต่าง ๆ ด้านเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธพบว่า คนไทยรู้จักใช้เครื่องมือและอาวุธในการดำรงชีวิตประจำวันและใช้ป้องกันตัวเช่นมีด พรำ หอก ดาบ ขวาน สิ่ว กระดัง แห ลอบ อวน เป็นต้น

2. ภาพสะท้อนด้านวัฒนธรรม

2.1 ภาพสะท้อนด้านค่านิยม

ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และวัฒนธรรม คือวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของคนในสังคม สิ่งที่คุณส่วนใหญ่ในสังคมไทยยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานทั้งดีและไม่ดีเราเรียกว่าเป็นค่านิยมของสังคมสมัยนั้น

พณีส หันนาคินทร์ (2520: 12) กล่าวไว้ว่า "ค่านิยมของคนไทย หมายถึงที่คนไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อและปฏิบัติตาม ๆ กัน เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ได้ผ่านการตรวจสอบในทางปฏิบัติของคนทั้งชาติว่าเป็นของดีงามและได้ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนเกิดเป็นลักษณะนิสัยประจำชาติ บางค่านิยมก็เป็นอุปสรรคต่อการสร้างความเจริญให้เห็นสภาพของโลก ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องพิจารณาเพื่อปรับปรุงค่านิยมของตัวเอง ข้อปฏิบัติและคำสอนที่ปรากฏในสำนวนไทย มักเป็นการกระทำที่มีผู้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านาน จึงเชื่อได้ว่าปู่ย่า ตายาย บรรพบุรุษนับไปหลายชั่วคน คงได้เห็นการกระทำทั้งดีและไม่ดีของคนในสังคมมาก่อน จึงได้กล่าวเปรียบสั่งสอนการเตือนสติไว้ในรูปของสำนวนไทย "

ก่อ สวัสดิพานิช (2520 : 46-58) กล่าวไว้ว่า "ค่านิยมหมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คุณในสังคมใดสังคมหนึ่งเห็นว่ามีคุณค่า จึงยอมรับมาปฏิบัติและวางแห่นไว้ระยะหนึ่งค่านิยมมักเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย และความคิดเห็นของคนในสังคม "

คนไทยแต่โบราณมักสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติปฏิบัติตามอย่างบรรพบุรุษซึ่งเป็นค่านิยมของคนสมัยนั้น เช่น ค่านิยมด้านการเลือกคู่ครอง ค่านิยมด้านฐานะและอำนาจ ค่านิยมยกย่องผู้อาวุโส ค่านิยมด้านความสุภาพอ่อนโยน ค่านิยมด้านความกตัญญู ค่านิยมด้านการพูด ค่านิยมด้านการทำงาน ค่านิยมด้านรักความสันโดษ ดังตัวอย่างการวิเคราะห์ต่อไปนี้

2.1.1 ค่านิยมด้านการเลือกคู่ครอง

สำนวนที่สะท้อนให้เห็นถึงการเลือกคู่ครองของคนไทยเช่น

อย่าชิงสุกก่อนห่าม สำนวนนี้ ใช้สั่งสอนลูกผู้หญิงในการครองเรือนว่า การเลือกคู่ครองนั้นต้องพิจารณาให้ดี อย่ารีบร้อนก่อนวัยอันควร พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย จะสั่งสอนลูกสาวให้รักกนวล สงวนตัว ไม่ทำตามใจปรารถนา เพราะจะเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล

ดูว่าให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ หรือ ดูข้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าสมัยโบราณเมื่อผู้ชายจะไปขอลูกสาวบ้านใดก็ให้ ดูกิริยามารยาทและนิสัยของแม่ของหญิงนั้น แม่เป็นอย่างไร ลูกสาวก็มักจะเป็นอย่างนั้น การพูดถึงสำนวนนี้ของคนในสังคมสะท้อนให้รู้ว่าคนไทยยังมีค่านิยมที่จะดูกิริยามารยาทของคนที่คุณรักต้องดูที่แม่ด้วยจะรู้ว่าลูกสาวมีนิสัยอย่างไร

ดูใจจริง ๆ ดูสาวก็ ดูสีหน้า ลัก ๆ + ทน ๆ เห็น ๆ รวด ๆ เห็น ๆ เห็น ๆ
ลักษณะของคนด้วย ๒๐๗ ๑๖๗

2.1.2 ค่านิยมด้านฐานะและอำนาจ

สังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะแต่อาจมีการแบ่งโดยความรู้สึกหรือตามค่านิยมมิใช่แบ่งโดยลักษณะทางรัฐศาสตร์หรือเหตุผลอื่น สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่นิยมยกย่อง ผู้มีอำนาจยศศักดิ์ ชาติวุฒิ ตำแหน่งและยอมรับระบบเจ้าขุนมูลนายอย่างเต็มใจตั้งสำนวนที่นำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล สำนวนนี้ พูดถึงการพูดดูถูกคนที่มีความสามารถไม่ดี แสดงว่าเป็นคนชั้นต่ำ ไม่ได้รับการอบรม สังคมไทยยกย่องคนสุภาพเป็นผู้ดีทั้งกิริยาวาจา

ลูกท่านหลานเธอ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า ลูกของเจ้านายหรือลูกของผู้มีอำนาจ จะทำอะไรก็ได้ และคนอื่น ๆ ต้องระวังไม่ทำอะไรให้เป็นที่น่ารังเกียจ เป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของคนไทย

มีเงินนับเป็นน้อง มีทองนับเป็นพี่ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมการยกย่องคนที่มีเงิน จะมีคนนับถือ และนับญาติด้วย

ผู้ดีเดินตรอก ชีครอกเดินถนน หมายถึงผู้ดีเป็นคนใหญ่โต ไม่เดินถนนให้สมกับความภาคภูมิใจ ส่วนชีครอกเป็นคนชั้นต่ำต้องเดินในตรอก ไม่เดินถนนปนกับผู้ดี แต่แล้วก็ต้องถึงคราวเปลี่ยนแปลงเข้าวันใดวันหนึ่งหรือครั้งใดครั้งหนึ่งสำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าการแบ่งชนชั้นด้านฐานะ

2.1.3 ค่านิยมยกย่องผู้อาวุโส

สังคมไทยในอดีตและปัจจุบันมีค่านิยมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การเคารพผู้อาวุโสและนับถือครูบาอาจารย์เสมอไปตามมารดา มักไม่นับถือความคิดของเด็ก โดยเห็นว่าเป็นผู้อ่อนอาวุโส จึงมีสำนวนว่า อาบน้ำร้อนมาก่อน เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด คบเด็กสร้างบ้าน คบหัวล้านสร้างเมือง เป็นผู้หยอหยต้อยกัมประณมกร คนไทยยกย่องคนมีอายุ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ เคารพครู ให้ยึดครูเป็นแบบอย่าง ไม่ปฏิบัตินอกครู ตั้งสำนวนเกี่ยวกับครูมากมายเช่น เป็นศิษย์อย่าคิดล้างครู อายครู ห่อนรู้วิชา ขึ้นครู ยกครู เป็นต้น สำนวนที่ยกย่องผู้อาวุโสดังตัวอย่างต่อไปนี้

นอบตนต่อผู้เฒ่า สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมว่า คนไทยจะอ่อนน้อมต่อคนสูงอายุ วัฒนธรรมไทยให้เกียรติผู้อาวุโส ถือว่าเป็นผู้เกิดก่อน มีประสบการณ์มากกว่า ยิ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ยิ่งต้องให้ความเคารพนับถือมาก เพราะเป็นผู้มีอุปการคุณ สังคมไทยเป็นสังคมระบบครอบครัว คนในสังคมเดียวกันมีความสัมพันธ์ฉันญาติ แม้จะไม่ผูกพันทางสายโลหิตก็นับเนื่องเป็นญาติพี่น้องกันหมด

อาบน้ำร้อนมาก่อน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า คนไทยมีค่านิยมยกย่องผู้อาวุโส เพื่อจะบอก ว่า คนแก่ย่อมมีประสบการณ์มากกว่า

เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า ควรเชื่อผู้ใหญ่ จะก้าวหน้า ไม่ลำบาก

คบดีกสร้างบ้าน คบหัวล้านสร้างเมือง สำนวนนี้ให้เห็นว่า ควรคบหาสมาคมกับผู้ใหญ่ เพราะจะทำให้ไม่ลำบากมาก แต่ถ้าคบกับเด็กจะลำบาก

เป็นผู้หยอหยอกกับประณมกร สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า เป็นผู้หยอหยอกต้องให้ความเคารพผู้ใหญ่ ยกย่องผู้ใหญ่ จะเจริญก้าวหน้า

สรุปได้ว่าสังคมไทยยังมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีอาวุโส ได้แก่ ครูบาอาจารย์ ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่า เพราะถือว่า ผู้มีประสบการณ์มากมายและมีบุญคุณแก่ลูกหลาน

2.1.4 ค่านิยมความสุภาพอ่อนโยน

ค่านิยมอีกอย่างหนึ่งของคนไทย คือ ความเป็นผู้ดี หมายถึงความสุภาพอ่อนโยน มีมารยาทดี ไม่แสดงความก้าวร้าว จึงมีสำนวน

บัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่น สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการประนีประนอมของคนไทย ไม่ต้องการมีเรื่อง

อย่าหักห้ามพรวดด้วยเข่า สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนไทยที่ไม่ชอบความรุนแรง อย่าแกว่งเท้าหาเสี้ยน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า อย่าไปมีเรื่องกับใคร

สรุปได้ว่าค่านิยมของคนไทยไม่ชอบความรุนแรงชอบความสุภาพอ่อนโยนประนีประนอมกัน และคนที่สุภาพอ่อนโยนจะมีเพื่อนมาก

2.1.5 ค่านิยมด้านรักความสันโดษ

ค่านิยมนี้มีอิทธิพลมาจากคำสอนในทางพุทธศาสนา คนไทยจึงไม่ค่อยกระตือรือร้นที่จะแข่งขันในการทำงานหนัก เพราะถือว่ามิเท่าไรก็ใช้เท่านั้น มีบ้านเล็ก ๆ ก็พอใจแล้ว เพราะถือสันโดษตั้งตัวอย่างสำนวนต่อไปนี้

สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นผู้สันโดษ ถ้าใครมีแล้วเหมือนมีทรัพย์อยู่กับมากที่สุด

นกน้อยสร้างรังแต่พอตัว สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า ไม่ทะเยอทะยาน มีเท่าไรก็เท่านั้น ทำพอมีพอกิน

นั่งเจียมหม่อมเจียม สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นผู้มัธยัสถ์ของคนไทย

สรุปได้ว่า คนไทยมีค่านิยมรักความสันโดษ ใช้ชีวิตเรียบง่าย ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากคำสั่งสอนในทางศาสนา แต่ค่านิยมนี้ปัจจุบันลดน้อยลงไป

2.1.6 ค่านิยมด้านความกตัญญูกตเวที

คุณธรรมข้อนี้ ถือเป็นค่านิยมของคนไทย แสดงให้เห็นว่า คนไทยถือว่า ผู้ใดมีบุญคุณ เราต้องมีหน้าที่ตอบแทน หากตอบแทนไม่ได้ก็ต้องจงรักภักดีตอบ ดังสำนวนต่อไปนี้

กินบนเรือน ชีบนหลังคา สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนไทย ที่จะต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ถ้าเราได้รับการอุปการะจากผู้ใดแล้วไม่ควรสร้างความเดือดร้อนให้แก่เขา

ข้าวแกงร้อน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า ควรรู้คุณผู้มีบุญคุณต่อเรา

พอสรุปได้ว่า คนไทยมีค่านิยมเรื่องความกตัญญู เมื่อใครมีคุณต่อตนแล้ว จะไม่ลืมบุญคุณที่เขาได้ทำไว้กับตนเอง และควรตอบแทนบุญคุณนั้นด้วย

2.1.7 ค่านิยมด้านการพูด

การพูดดี เป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของคนไทย คนไทยส่วนใหญ่จะพูดพูดนึ่มนวล อ่อนหวานมีสัมมาคารวะ และมีความเกรงใจกัน จึงมีสำนวนเกี่ยวกับการพูดจาไว้มาก เช่น

พูดดีเป็นศรีแก่ปาก สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นเรื่องการพูด เป็นค่านิยมอย่างหนึ่งว่าถ้าพูดดีแล้ว จะเป็นมงคลแก่ตัวเอง จะไม่มีเรื่องราว ความเดือดร้อนต่าง ๆ ตามมา

พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า การพูดมาก อาจไม่มีประโยชน์อันใด ควรนิ่งเสียบ้าง ฟังบ้าง จะได้รับประโยชน์มากกว่า

ปลาหมอตายเพราะปาก สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการพูดไม่ดี พูดหาเรื่อง อาจได้รับอันตรายได้

น้ำท่วมปาก สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพูดเหมือนกัน พูดไม่ได้ เกรงใจเขาอย่าพูดเลย พูดแล้วอาจได้รับอันตราย ควรเฉยไว้จะดีกว่า

พอสรุปได้ว่า คนไทยมีค่านิยมการพูดที่ดีเพราะ ไม่พูดหาเรื่องทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน และมีความเกรงใจผู้อื่นเสมอ

2.1.8 ค่านิยมด้านการทำงาน

คนไทยไม่ชอบงานหนักชนิดแบกหาม ไม่ชอบงานต่ำ เช่นเป็นลูกจ้าง หรือพยายามทุกทางที่จะทำงานในตำแหน่งสบาย เพราะถือว่ามีเกียรติ มีหน้า มีตา จึงมีสำนวนที่สะท้อนถึงค่านิยมในเรื่องนี้ ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

หาบติกว่าคอน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมว่า ไม่ชอบทำงานหนัก เลือกงานเบา ๆ ไว้ก่อน ติกว่าต้องมาทำงานหนัก

ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าถ้าเป็นผู้ชายต้องทำงานเป็นเสมียน เป็นงานที่สบาย เป็นงานที่ใช้การเขียน

สิบพ่อค้า ไม่เท่าพระยาเลี้ยง สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนไทยอย่างหนึ่งคือชอบอยู่กับเจ้านายที่มีตำแหน่งสูง เพราะจะทำให้ตัวเองสบายและมีเกียรติ ถ้าไปทำงานกับพวกพ่อค้าต้องทำงานหนักจึงเลือกที่จะอยู่ทำงานกับเจ้านายที่มีตำแหน่งสูง ๆ

สรุปได้ว่าคนไทยมีค่านิยมชอบอาชีพสบายโดยเฉพาะรับราชการและยังเป็นค่านิยมในปัจจุบันนี้ ชอบให้ลูกสบาย อยากให้ลูกรับราชการถึงแม้เงินเดือนน้อยก็ตาม

พอสรุปได้ว่า คนไทยมีค่านิยมที่สืบทอดกันมายาวนาน ทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยที่มีค่านิยมด้านต่าง ๆ เช่น ค่านิยมด้านการเลือกคู่ครอง พ่อแม่คอยอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงให้รักนวลสงวนตัวไม่ทำตามอารมณ์ปรารถนาไม่ชิงสุกก่อนห่ามควรเลือกให้ดีก่อน คนไทยมีค่านิยมยกย่องนับถือผู้มีอำนาจ ยศศักดิ์ผู้อาวุโสและครูบาอาจารย์ และมีค่านิยมความสุภาพอ่อนโยน มีมารยาท ไม่แสดงความก้าวร้าว รักความสันโดษ ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และรู้จักตอบแทนคุณ รู้จักการพูดนิมนวล มักพูดอ่อนหวาน มีความเกรงใจผู้อื่น มีค่านิยมไม่ชอบงานหนักชอบงานเบา โดยเฉพาะการรับราชการ

2.2 ภาพสะท้อนด้านความเชื่อ

คนไทยแต่ครั้งโบราณมีความเชื่อหลายอย่างเช่นเชื่อผีเชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อบุญวาสนา เชื่อโชคลางอำนาจทางไสยศาสตร์ เวทย์มนต์คาถาเป็นต้น ดังสำนวนที่จะนำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

คนไทยเชื่อในเรื่องบุญกรรมในเรื่องคู่ครอง ดังสำนวนไทยที่ว่า คู่แล้วไม่แคล้วกัน เรื่องความรักและการแต่งงานคนไทยถือว่า คนที่รักกันแต่งงานกัน เป็นเนื้อคู่กันได้ต้องเป็นคู่สร้างคู่สมกันมาก่อน ทั้งคู่จะต้องได้เคยอยู่ร่วมกัน และสร้างบุญบารมีมาด้วยกันแล้วในอดีตชาติสำนวนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เป็นเรื่องที่เสี่ยงไม่ได้ เพราะมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน คนไทยนับถือผี และโชคลาง รวมทั้งอำนาจทางไสยศาสตร์ เวทย์มนต์ คาถาสังเกตได้จากสำนวนไทยที่ว่า ผีบ้านไม่ดี ผีป่าก็เข้า ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน พระศุกร์เข้า พระเสาร์แทรก เป็นต้น เนื่องจากคนไทย ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ คำสอนที่ว่า บุคคลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดจึงทำให้คนไทยเชื่อว่า ใครประกอบกรรมดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ใครทำกรรมชั่วก็ได้ผลชั่วตอบแทน ด้วยปรัชญานี้จึงทำให้คนไทยยอมรับสภาพฟ้าดิน หรือธรรมชาติ หรือเชื่อ เคราะห์กรรม อย่างไม่ได้โต้แย้งและไม่คิดจะดิ้นรนแสวงหา สิ่งต่าง ๆ ให้เหนียวแน่น ได้รับสิ่งใดก็พอใจตามสภาพ เพราะคิดว่าวาสนาของตนมีเพียงเท่านั้น ใครได้ดีกว่าก็คิดว่า เพราะชาติก่อนเขาทำกรรมมาดีชาตินี้จึงบุญพาวาสนา คนไทยจึงมีความสุขตามอัตภาพไม่น้อยยกน้อยใจไม่ริษยาแข่งขันแต่ความเชื่อในปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ของโลกตามยุคตามสมัยคนไทยรุ่นใหม่จำนวนหนึ่ง ไม่ยอมเชื่อถือโชคละตา หรือเคราะห์กรรมอีกต่อไป

เพราะคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างในการดำเนินชีวิตจัดสรรได้โดยรัฐ หรือชนชั้นปกครอง แต่ความเชื่อของคนไทยในสมัยโบราณสะท้อนให้เราเห็นได้จากสำนวนเช่น

ผีเข้าคำพลอย เป็นสำนวนเกี่ยวกับความเชื่อถือเรื่องผี หมายความว่าเมื่อถึงคราวเคราะห์ร้ายแล้ว ผีอาจบันดาลให้เกิดโทษขึ้นได้ หรือกำลังเคราะห์ร้ายอยู่ ผีอาจซ้ำเติมเอาได้ เป็นความเชื่อของคนไทย

อย่าปลุกผีกลางคลอง เป็นความเชื่อของคนไทยสมัยก่อนว่า อย่าปลุกผีกลางคลองคือ อย่าปลุกผีกลางทาง ไม่ว่าจะเป็ทางบกหรือทางน้ำ เพราะเป็นการกระทำที่ผิดกาลเทศะธรรมดาหากหมอผีผู้เชี่ยวชาญทางคาถาอาคมจะทำพิธีปลุกผีมักทำในป่าช้าที่ฝังผีหรือศพนั้นไว้จะได้ไม่ต้องเคลื่อนย้ายศพให้ลำบาก อีกประการหนึ่ง ป่าช้าเป็นที่เงียบสงัด ทำให้สมาธิแน่วแน่ การปลุกผี ผู้ประกอบพิธีต้องใช้สมาธิอย่างมากในการบริการรมคาถาอาคมเพื่อควบคุมผีให้ทำตามคำสั่ง หากผีสำแดงอิทธิฤทธิ์อาละวาด ก็ต้องใช้เวทมนตร์ปราบสะกดให้อยู่ในอำนาจให้ได้ ถ้าสมาธิไม่แน่วแน่เกิดพลังพลาดขึ้นจะเป็นอันตราย ผีอาจอาละวาดทำร้ายถึงชีวิต

การปลุกผีกลางทาง หมายความว่าต้องเคลื่อนย้ายเอาผีหรือศพออกจากป่าช้า มาทำพิธีกรรมระหว่างทาง ถ้าเป็นทางบก อาจมีคนผ่านมาเห็นและทักถาม ทำลายความสงบ ทำให้ผู้ทำพิธีเสียสมาธิพิธีก็จะล้มเหลว ถ้าพิธีล้มเมื่อปลุกผีขึ้นแล้ว ผีจะทำอันตราย ผู้ทำพิธี เพราะโกรธที่ไปรบกวน ถ้าเป็นการปลุกผีระหว่างทางน้ำ หมายความว่าปลุกผีในเรือ ความยุ่งยากจะเพิ่มมากขึ้นอีก เพราะเรือเป็นที่แคบ เมื่อผีอาละวาดออกฤทธิ์อาจทำให้เรือล่ม อันตรายที่ผู้ทำพิธีจะได้รับอันตรายจากผีและอันตรายจากอุบัติเหตุเรือล่ม เป็นความเชื่อของคนไทยจึงเกิดเป็นสำนวนนี้ขึ้น หมายถึงจะทำอะไรไม่ดูกาลเทศะอาจนำอันตรายร้ายแรงมาสู่ตัวเองได้

อย่าปองเรียนอาถรรพณ์ สุภาษิตพระร่วงสอนว่า อย่าอยากเรียนวิชาอาถรรพณ์ จะทำให้เดือดร้อน เป็นอันตรายถึงชีวิตในเร็ววัน เพราะวิชาประเภทนี้เป็นวิชาที่รบกวน ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นมากกว่าให้คุณ และรบกวนทั้งคนที่มีชีวิตอยู่และคนที่ตายไปแล้ว การทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

อีกประการหนึ่ง คนโบราณเชื่อกันว่า คนเรียนวิชาประเภทนี้มักร้อนวิชา อยู่เฉยไม่ได้ต้องลองวิชาเรื่อยไป วิชาเวทมนตร์เป็นวิชาที่ต้องใช้กับสิ่งที่มีอันตราย

พอสรุปได้ว่า คนไทยมีความเชื่อหลายอย่าง เช่นเชื่อในเรื่องบุญกรรมในการเลือกคู่ครองเชื่อถือเรื่องผี เชื่อว่าเมื่อถึงคราวเคราะห์ร้าย ผีอาจบันดาลให้เกิดเหตุร้าย เชื่อว่าอย่าเรียนวิชาอาถรรพณ์ จะทำให้เดือดร้อนได้

2.3 ด้านภาพสะท้อนด้านศาสนา

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนมาก การนับถือศาสนาของคนไทยทำให้เกิดสำนวนขึ้นมากมายอันเนื่องมาจากวัด จากหลักธรรมคำสอนไปทำบุญที่วัดสะท้อนให้เราเห็นถึงวัฒนธรรม

ธรรมเนียมของคนไทยเป็นอย่างดี คนไทยนิยมทำบุญตักบาตร และพบปะชุมนุมกันที่วัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาที่มียุทธศาสตร์หรือวันสำคัญทางศาสนา และชีวิตคนไทยผูกพันอยู่กับวัดตลอดเวลาดังแต่เกิด พ่อแม่นิยมให้เจ้าอาวาสหรือภิกษุที่ตนเคารพนับถือตั้งชื่อให้ลูกพอโตขึ้นมาจะไปเรียนหนังสือที่วัด เล่นที่วัด เป็นเด็กวัดเป็นลูกศิษย์พระ มีการบวชเณร ทำบุญต่าง ๆ ก็ต้องเกี่ยวข้องกับวัด กับการนิมนต์พระภิกษุตลอดเวลา เมื่อถึงเวลาตายก็มีการสวด การเผาศพกันที่วัด เรียกว่าวัดมีประโยชน์และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจต่อคนไทยอย่างมาก มีสำนวนที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นสังคมไทยที่มีความผูกพันกับวัดดังการวิเคราะห์สำนวนต่อไปนี้

ขนทรายเข้าวัด สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่า ในสมัยโบราณวัดต้องการทรายมาใช้ในการก่อสร้างสิ่งต่างๆในวัดก็จะใช้วิธีบอกบุญให้ชาวบ้านช่วยกันหาทรายมาให้วัด ในตอนทำบุญสงกรานต์ ขนมาให้เปล่า ๆ ก็ดูไม่เข้าการ จึงให้มีการก่อพระเจดีย์ทรายหรือก่อพระทราย ถือเป็นการสร้างกุศลคู่เคียงกับการสร้างพระเจดีย์ ชาวบ้านก็ลงแรงช่วยกันหาทรายหรือขนทรายมาให้วัดจริง ๆ ภายหลังรูปแบบการขนทรายเข้าวัดในประเพณีสงกรานต์จะแปลกเปลี่ยนออกไปตามยุคตามสมัย และตามสถานการณ์บ้านเมือง สะท้อนให้เห็นว่า คนไทยได้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมคือวัด อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของทุกคน

ชายผ้าเหลือง สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทย เป็นชายเมื่ออายุครบบวชต้องบวชเป็นพระ จากสำนวนนี้หมายถึงชายจิวรที่พระสงฆ์ใช้ถุงห่ม แต่คำว่า ชายผ้าเหลืองมีความหมายกับชาวพุทธอย่างยิ่งก็ด้วยเชื่อว่า ลูกชายที่ได้บวชให้พ่อแม่ จะช่วยให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ สำนวนนี้จึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความศรัทธาในประเพณีวัดกับการบวชของคนไทยได้เป็นอย่างดี

ตบหัวกลางศาลา ขอบมาที่บ้าน สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยสมัยก่อน ใช้วัดเป็นที่ชุมนุม และในสมัยก่อนศาลาวัดถือเป็นที่ยุมนุมพบปะกันของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นที่ศาลาวัดจึงมีคนมากมาย การที่ใครคนใดคนหนึ่งถูกตบหัวกลางศาลา ก็คือการถูกทำร้ายต่อหน้าคนหมู่มาก ทำให้เป็นที่อับอายต่อคนจำนวนมาก ส่วนที่บ้าน เป็นที่ส่วนตัว ไม่มีผู้ใดอื่นนอกจากคนในครอบครัว ดังนั้นเมื่อได้รับการขอขมาที่บ้าน จึงไม่มีผู้ใดรับรู้เห็น จึงไม่คุ้มค่าต่อการอับอายต่อคนหมู่มาก สำนวนนี้จึงเกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับวัด

สร้างวัดให้ลูกเล่น นิราศทวาราวดี ตอนไปถึงกรุงเก่า เล่าว่า เมื่อครั้งสมัยที่กรุงเก่ารุ่งเรืองนั้น เศรษฐีมีทรัพย์ มักจะนิยมสร้างวัดให้ลูกหลานเอาไว้วิ่งเล่น เพราะเด็กสมัยนั้นนิยมไปวิ่งเล่นกันในวัด ถ้าเด็กคนใดไม่มีวัดของตัวเองก็ต้องไปเล่นวัดของผู้อื่น ทำให้ถูกเยาะถากถางจากเพื่อน ๆ จึงร้องไห้มาบอกพ่อ พ่อก็จะตามใจสร้างวัดให้ลูกวิ่งเล่น เป็นอีกทางหนึ่งที่ทำให้มีวัดเกิด

ขึ้นมากมายพฤติกรรมเช่นนี้ก็เกิดเป็นสำนวนว่า สร้างวัดให้ลูกเล่น มีความหมายว่า ร่ำรวยมากจนถึงกับสร้างวัดให้ลูกไปวิ่งเล่นได้นั่นเอง

เถนส่องบาตร เป็นสำนวนที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตของสงฆ์ ท่านสมภารเจ้าวัดองค์หนึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ มีชาวบ้านเคารพนับถือมาก ตามปกติท่านมักเอาบาตรของท่านมาส่องดู คือส่องกับแสงแดดหรือแสงสว่าง เพื่อดูว่าจะมีรูรั่วตรงไหนบ้างหรือไม่ พระที่เป็นลูกศิษย์เห็นอาจารย์ทำเช่นนั้นบ่อย ๆ คิดว่าท่านคงมีอุปเท่ห์เล่ห์เหลี่ยมอะไรเกี่ยวกับบาตร จึงทำให้ผู้คนนับถือมากเวลาอยู่ในกุฏิว่าง ๆ ก็เลยเอาบาตรมานั่งส่องดูบ้าง เลยเกิดเป็นสำนวน **เถนส่องบาตร** หมายความว่าประพฤติตนทำเป็นที่ว่ารู้ ทั้ง ๆ ที่ตนเองไม่รู้ แต่เห็นเขาทำก็ทำตามไปบ้างเป็นการทำอย่างงมงายมีสำนวนที่เกี่ยวข้องกับวัดหรือเกิดจากศาสนาอีกมากมายเช่นสอนหนังสือสังฆราช เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ชั่วชั่งซี ดีชั่วสงฆ์ แก้ววัด เขื่อน้ำมนต์ เจ้าไม่มีศาล สมภารไม่มีวัด เป็นต้น

พอสรุปได้ว่าคนไทยในสมัยก่อนได้ไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ไปทำบุญที่วัด และวัดยังเป็นจุดศูนย์กลางในการพบปะของประชาชน ทำให้เกิดสำนวนที่เกี่ยวข้องกับวัดศาสนาหลายสำนวน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนในด้านการทำบุญ การบวช การศึกษาและการสร้างวัดได้เป็นอย่างดี

บทที่ 4

บทสรุป

การศึกษาเรื่องลักษณะและภาพสะท้อนจากสำนวนมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า 2 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะของสำนวนไทย
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสำนวนไทย

ซึ่งวิเคราะห์จากสำนวนไทยจากหนังสือสำนวนไทยจำนวน 5 เล่ม 250 สำนวน

ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

1. ด้านลักษณะของสำนวนไทย

จากการศึกษาพบว่าสำนวนไทยเป็นคำกล่าว ที่มีลักษณะไม่กล่าวตรงไปตรงมาต้องตีความเสียก่อน จึงเข้าใจนัยที่ซ่อนไว้ มีลักษณะเป็นคำอุปมา มักเปรียบเทียบธรรมชาติของสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมของมนุษย์ มีลักษณะเล่นเสียงสัมผัสคล้องจองทั้งเสียงสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ มีการจัดจังหวะคำเป็นกลุ่มคำตั้งแต่ 4 - 16 คำ แบ่งได้ 2 วรรคเป็นส่วนใหญ่

ด้านที่มาพบว่า สำนวนที่เกิดจากธรรมชาติต่าง ๆ พบมากที่สุดเนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ แม่น้ำ ลำคลอง สัตว์น้ำ พืชน้ำ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับจิตใจ-คำพูดและพฤติกรรมของคน สำนวนที่เกิดจากการกระทำพบว่า เกิดจากการเปรียบเทียบการกระทำของคนในการดำรงชีวิต สำนวนที่เกิดจากอุบัติเหตุพบว่า เกิดมาจากคนที่พบภัยพิบัติต่าง ๆ โดยไม่คาดฝัน แล้วคิดหาทางแก้ไข ปัญหา สำนวนที่เกิดจากศาสนาพบว่า มาจากจริยวัตรของพระสงฆ์ เรื่องราวในชาดก และกิจกรรมของพุทธศาสนิกชน ในการทำบุญตามประเพณีเช่นการก่อพระเจดีย์ การบวชเป็นต้น สำนวนที่เกิดจากอวัยวะพบว่า นำเอาอวัยวะมาเปรียบเทียบกับเช่น หัว ตา จมูก ปาก คอ มือ เป็นต้น สำนวนที่เกิดจากการละเล่นพบว่า นำเอาการละเล่นของไทยมาเป็นสำนวนเช่น การเล่นหมากรุก การเล่นดนตรี การเล่นว่าวสำนวนที่เกิดจากความประพุดิพบว่านำเอาความประพุดิในชีวิตประจำวันของคนไทยทั้งความประพุดิดีและไม่ดีมาผูกเป็นสำนวนใช้เปรียบเทียบแนะนำและสั่งสอนลูกหลาน สำนวนที่เกิดจากนิยาย นิทาน และวรรณคดีพบว่า มาจากชาดกและวรรณคดีที่มีชื่อเสียงเช่น มหาเวสสันดรชาดก มโหสถชาดก รามเกียรติ์ สำนวนที่เกิดจากประเพณีและความเชื่อพบว่า คนไทยมีเชื่อเรื่อง บุญกรรม เชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์ว่าสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งดีหรือสิ่งร้ายแก่ตนได้

ด้านการใช้ภาษาพบว่า สำนวนมีความยาวตั้งแต่ 2 - 18 คำและจัดวรรคได้ 2 - 4 วรรค มีสัมผัสสระและพยัญชนะ มีการซ้ำคำ และใช้คำไทยแท้เป็นพื้น ส่วนวิธีใช้สำนวนไทยพบว่า มีการใช้เพื่อแนะนำสั่งสอนให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อห้ามปรามไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ดี เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ให้ปรับปรุงตัวเอง และเพื่อปลุกปลอบให้กำลังใจแก่ผู้ที่เกิดความท้อแท้

2. ด้านภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในสำนวนไทย

จากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนด้านสังคมสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติของคนไทยในสมัยก่อน การสัญจรทางน้ำโดยใช้เรือ การใช้ธรรมชาติเป็นแหล่งหาอาหาร อยู่อาศัยและทำมาหากิน ด้านปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตพบ ภาพสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตด้านการกินอาหารรสจัด โดยเฉพาะน้ำพริกที่เป็นอาหารประจำแทบทุกมื้อ ด้านที่อยู่อาศัยพบว่า คนไทยปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นบ้านทรงไทยใต้ถุนสูง มีกระไดขึ้นบ้านด้านเครื่องนุ่งห่มพบว่าคนไทยสวมใส่เสื้อผ้าเหมาะสมกับฐานะของตนและเมื่อมีเทศกาลสำคัญทุกคนจะสวมเสื้อผ้าใหม่ ด้านการรักษาโรคพบว่าคนไทยรักษาโรคแผนโบราณโดยใช้สมุนไพรมาตำมน้ำยาจะมีรสขมกินยากแต่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรคด้านอาชีพพบว่ามีการทำนาทำสวนทำไร่ เลี้ยงสัตว์และประมง

ภาพสะท้อนด้านวัฒนธรรมพบว่า คนไทยมีค่านิยมด้านการเลือกคู่ครอง ผู้ชายจะเลือกผู้หญิงที่รักนวลสงวนตัว ไม่ชิงสุกก่อนห่าม คนไทยยกย่องนับถือผู้มีอำนาจศรัทธาผู้อาวุโสและครูบาอาจารย์ นิยมความสุภาพอ่อนโยนมีมารยาทดี ไม่แสดงความก้าวร้าว นิยมความสันโดษใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย นิยมความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และรู้จักการตอบแทนคุณ นิยมการพูดจาฉะฉาน อ่อนหวานมีความเกรงใจผู้อื่น และมีค่านิยมไม่ชอบงานหนัก ชอบงานเบาโดยเฉพาะงานรับราชการ

ด้านความเชื่อพบว่าคนไทยเชื่อในเรื่องบุญกรรมเชื่อเรื่องผีเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ว่าสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งหรือสิ่งร้ายแก่ตนได้จึงมีความกลัวระมัดระวังและพยายามศึกษาเพื่อใช้สิ่งเหล่านี้ป้องกันตัว

ด้านศาสนาพบว่า คนไทยในสมัยก่อน ใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการพบปะของประชาชนเพื่อ

ทำบุญ บวช และศึกษาหาความรู้ ตลอดความนิยมสร้างวัดของผู้มีอันจะกิน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับวัดตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนาคพันธ์ (นามแฝง). (2515). **สำนวนไทย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.
..... (นามแฝง). (2515). **สำนวนไทย. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2.** กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.
จิราภรณ์ ภัทรานุกัทร. (2520). **ถ้อยคำที่ใช้สำนวนไทยในภาษาไทย.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
เจือ สตะเวทิน. (2505). **สุภาษิตไทย.** กรุงเทพฯ : สิทธิสารการพิมพ์.
ชุนชิล กวน. (2537). **สำนวนเกาหลีและสำนวนไทย การศึกษาเปรียบเทียบ.**
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
ฐะประณี นาคทรพรพ. (2524). **ภาษา-พาสาร. พิมพ์ครั้งที่ 4.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2524). "ทัศนะสังคมไทยในภาษิต," *วารสาร มศว.ปทุมวัน*. 7(1) : 57-65.
ประเทือง กล้ายสุบรรณ. (2527). **สำนวนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4.** วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา.
ปรีชา ทิชนพงศ์. (2517). **ลักษณะภาษาไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
พรเพ็ญ สุรรัตน์. (2517) : **การวิเคราะห์แนวคิดเชิงอรรถศาสตร์ในภาษิตไทย.**
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ :บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
เพ็ญแข วัจนสุนทร. (2528). **คำนิยมในสำนวนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2517). **ภาษิตชาวบ้าน-คติชาวบ้าน. อันดับ 3. หน้า 148.** กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
รัตนา สถิตานนท์. (2525). **วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม.** ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรม. (2525). **ภาษิต คำพังเพย สำนวนไทยประเภทต่าง ๆ.**
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สหมิตรออฟเซต.
แลนด์รุ ลอสฟิน กิวก้า. (2545). **การเปรียบเทียบสำนวนโรมานีเยและสำนวนไทย.**
ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม.กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
วาสนา บุญสม. (2535). **สำนวนสิบสองราศี. พิมพ์ครั้งที่ 1.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประกายแสง.
ศุภมาศ ทิพย์ลือพร. (2525). **การวิเคราะห์สุภาษิตอังกฤษและสุภาษิตไทย.**
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม.กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
สมร เจริจจะ. (2525). **วิเคราะห์ลานนาภาษิต.** ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2523). **โลกทัศน์ชาวไทยลานนา.** กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
เสฐียรโกเศศ. (นามแฝง) (2503). **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย.** กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

ภาคผนวก

สำนวนไทยที่นำมาวิเคราะห์ 250 สำนวน
ของกาญจนาคพันธุ์ 193 สำนวน

ก

กระดุกแข็ง
กระต่ายหมายจันทร์
กลางเก่ากลางใหม่
กรวดน้ำคว่ำขัน
กล้วยกล้วย
ก่อกรรมทำเข็ญ
ก่อร่างสร้างตัว
ก่อหวอด
กันดีกว่าแก้
การกินการอยู่ใครไม่สู้พ่อ การพ่ายการถ่อพ่อไม่สู้ใคร
กำแพงมีหูประตูดมิตา
กินข้าวร้อน นอนตื่นสาย
กินบ่อนนอนบ่อน
กินปูร้อนท้อง
กินในที่ลับ ไซ้ในที่แจ้ง
กินอยู่กับปาก อยากอยู่กับท้อง
กึ่งกำได้ทอง
กลืนไม่เข้าคายไม่ออก
เกลือเป็นหนอน
เกลียดตัวกินไข่
แก้ววัด
แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ
ไก่อางเพราะขน คณางเพราะแต่ง

ข

ขนทรายเข้าวัด
ขนหน้าแข้งไม่ร่วง

ชมเหมือนบอระเพ็ด
 ข้าวแดงแกงร้อน
 ขายผ้าเอาหน้ารอด
 ชิงกีราชาก็แรง
 ชี้อ่อนใหญ่ให้เด็กเห็น
 ชี้อูราชีหมาแห้ง
 ชี้อัพชวนต์
 เข้าเถื่อนอย่าลืมพรา
 เข้าเมืองตาหลิว ต้องลิวตาตาม
 เข้าได้เข้าเขม
 เขียนเสือให้วัวกลัว
 เขียนด้วยมือลบด้วยเท้า

ค

คดในข้อ งอในกระดูก
 คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย
 คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ
 คนตายขายคนเป็น
 คบคนจรนอนหมอนหมิ่น
 คบคนให้ดูหน้า ชื้อผ้าให้ดูเนื้อ
 คอขาดบาดตาย
 คางคกได้กะลาครอบ
 ความวัวไม่ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก
 คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก
 คุณข้าวแดงแกงร้อน
 คู่เรียงเคียงหมอน

ม

ฆ่าควายเสียดายพริก

ง

งงเป็นไก่ตาแตก

งอนเป็นช้อนหอย

งานหลวงไม่ให้ขาด งานราษฎร์ไม่ให้เสีย

งามพระราม

งูกินหาง

เงยหน้าอ้าปาก

จ

จะตุวัดให้ตุถาน จะตุบ้านให้ตุพื้น

จระเข้ขวางคลอง

จมไม่ลง

จับปลาสองมือ

จับให้มันคั้นให้ตาย

จับปูใส่กระดัง

จุงจมูก

เจ้าไม่มีศาล สมภารไม่มีวัด

เจ็บไข้ได้ป่วย

เจียมเนื้อเจียมตัว

โจ่งครึม

ใจดีสู้เสือ

ใจไม่ใส่ระกำ

ใจดำเหมือนอีกา

ฉ

ฉูดฉาดบาดตา

ช

ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน
 ชักแม่น้ำทั้งห้า
 ชักใบให้เรือเสีย
 ชั่วเจ็ดที่ดีเจ็ดหน
 ช้างตายทั้งตัวเอาใบบัวมาปิด
 ช้า ๆ ได้พร้าสองเล่มงาม
 เชื้อน้ำมันต์
 เชื้อไม้ทิงแถว
 ชุบมือเปิบ

ช

ชนเหมือนลิง
 ชื่อเหมือนแมวนอนหวด
 ชื่อง่ายขายคล่อง
 ชื่อวัวหน้านา ชื่อผ้าหน้าหนาว

ค

ดับลอบให้หมันกู เป็นคนเจ้าชู้ต้องหมันเกี่ยว
 ด่วนนักมักสะตูด หยุดนักมักช้า
 ดูวัวให้ดูที่หาง ดูนางให้ดูแม่
 ดูตาม้า ตาเรือ
 เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด

ต

ตกระโถยพลอยใจน
 ตีวัวกระทบคราด
 ตีวัวให้หลังหัก
 ตีหน้าตาย
 ตื่นก่อนนอนที่หลัง

ถ

ถึงพริกถึงขิง
 ถนส่งบาตร
 ถึงคำไม่ตากฟาก

ท

ทอดสะพาน
 ทำดีที่เหลว
 ทำนาออมกล้า ทำปลาออมเกลือ
 ทำนาย่าเสียไร่
 แทรกเป็นยาตำ

ห

हनน้อยสร้างรังแต่พอตัว
 นอบตนต่อผู้เฒ่า
 นอนตาไม่หลับ
 นั่งเทียน
 น้ำซึมบ่อทราย
 น้ำท่วมปาก

น้ำนิ่งไหลลึก
 น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า
 น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาทาย
 น้ำลดต่อผุด
 นุ่งเจียมห่มเจียม
 นุ่งลมห่มฟ้า
 เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่ง เอากระดูกมาแขวนคอ

บ

บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น
 บ้านแตกสาแหรกขาด
 บ้านเมืองมีชื่อมีแป
 บ้านนอกคอกนา
 บิบบิกตายค้ายกัรอด
 บุญหนักศักดิ์ใหญ่
 เบาทเหมือนปยุ่นุ่น

ป

ปลาชิวปลาซ่า
 ปลาติดหลังแห
 ปลาผุดหย่อนเบ็ด
 ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา
 ปากปลาร้า
 ปากมาก
 ปากบอน
 ปากกัดตีนถีบ
 ปากว่ามีอถึง

ปลุกเรือนผิดคิดจนเรือนทลาย มีผิวผิดคิดจนตัวตาย
 เป็นผู้น้อยค้อยแก้วประณมกร
 ไปไหนมาสามวาสองศอก

ผ

ผักชีโรยหน้า
 ผัดวันประกันพรุ่ง
 ผัวหาบมีคอน
 ผีบ้านไม่ตี ผีป่าเข้า
 ผู้ชายพายเรือ ผู้หญิงยิงเรือ
 ผู้ดีเดินตรอก ขี้ตรอกเดินถนน

ผ

ผิงรกผิงราก
 ผนตกไม้ทัวฟ้า

พ

พระศุกร์เข้า พระเสาร์แทรก
 พลัดที่นาคาที่อยู่
 พลิ้งปากเสียศีล พลิ้งตีนตกต้นไม้
 พุดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง
 พุดไม่ออก บอกไม่ถูก
 พุดดีเป็นศรีแก่ปาก
 แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร

ม

มะนาวไม่มีน้ำ

มากซี้ควาย หลายซี้ข้าง
 มีเงินนับเป็นน้อง มีทองนับเป็นพี่ ยากจนเงินทองพี่น้องไม่มี
 มือถือสาก ปากถือศีล
 มือเป็นฝักถั่ว
 มือไครยาว สาวได้สาวเอา
 มือไม่พาย เอาเท้าราน้ำ
 ไม่รู้จักเสียเอาเรือมาจอด ไม่รู้จักมอดเอาไม้มาขวาง

ย

ยกครู
 ยกภูเขาออกจากอก
 ยาหม้อใหญ่
 ยุให้รำ ต่ำให้รัว

ร

รักจะหยอกไม่ต้องกลัวหยิก กินน้ำพริกไม่ต้องกลัวเผ็ด
 รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี
 รักดีห้ามจ้วง รักชั่วห้ามเสาะ
 ราชรถมาเกย
 ร้องเพลงในครัวได้ผ้าแก
 แรงเหมือนนมด อุดเหมือนนกกา

ล

ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก
 ลงขัน
 ลงแขก
 ลายมือเป็นไก่เขี่ย

ลอยหน้า

ลูกผีลูกคน

ลูกผู้ชายลายมีอนั้นคือยศ

ลูกท่านหลานเธอ

ลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง

ลูกไม้

ว

วัดรอยเท้า

ว่านอนสอนง่าย

ว่าวติดลม

ส

สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ

ส่องบาตร

สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล

สิบแปดมงกุฎ

ห

หัวสูง

หาเข้ากินคำ

หาบดีกว่าคอน

หาบรุ่งหามคำ

หมาเห่าไม่กัด

หน้าขึ้นอกตรม

หมากัดอย่างกัดตอบ

หอกข้างแคร่

อ

อดเปรี้ยวไว้กินหวาน
 อย่ากินบนเรือนชั้นบนหลังคา
 อดอยากปากแห้ง
 อย่าแกว่งเท้าหาเสี้ยน
 อย่าปลุกผีกลางคลอง
 อย่าปองเรียนอาถรรพณ์
 อาบน้ำร้อนมาก่อน
 เอาไม้ซีกไปจัดไม้ซุง
 เอาเถิดเจ้าล่อ

สุภาษิตพระร่วง 5 ส่วน

เข้าเถื่อนอย่าลืมพรา
 นอบตนต่อผู้เฒ่า
 น้ำเซียวอย่าขวางเรือ
 อย่าปองเรียนอาถรรพณ์
 อย่าตีปลาหน้าไซ

สุภาษิตสอนหญิง ของสุนทรภู่ 5 ส่วน

ดูวัวดูที่หาง ดูนางให้ดูแม่
 ดึงให้หลังหัก
 ปากปราศรัย ใจเชือดคอ
 พุดดีเป็นศรีแก่ปาก
 สำเนียงส่อชาติ มารยาทส่อสกุล

สุภาษิตไทย ของเจือ สตะวาทีน 30 จำนวน

ก้านักมัททิน
 กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้
 กินบนเรือนขึ้นบนหลังคา
 กินปูนร้อนท้อง
 ไก่งามเพราะชน คณงามเพราะแต่ง
 เข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม
 คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ
 คบคนจรนอนหมอนหมิ่น
 ชำควายเสียตายพริก
 จระเข้ขวางคลอง
 ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน
 ช้า ๆ ได้พร้าสองเล่มงาม
 ดกกระไดพลอยโจน
 ดกน้ำไม่ไหลตักไฟไม่ไหม้
 ดำข้าวสารกรอกหม้อ
 ดำน้ำพริกละลายแม่น้ำ
 ดีวัวกระทบคราด
 ดีปลาหน้าไซ
 น้ำขึ้นให้รีบตัก
 น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ
 น้ำตาลโกล้มด
 น้ำนิ่งไหลลึก
 น้ำมาปลาकिनมด
 น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย
 น้ำลดตอผุด
 นุ่งเจียมห่มเจียม
 บ้านเมืองมีชื่อมีแป
 บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น
 ปลาหมอตายเพราะปาก
 ผู้ดีเดินตรอก ชี้ออกเดินถนน

สำนวนไทยของราชบัณฑิตยสถาน 14 สำนวน

กินบนเรือนซึบหลังคา

กินปูนร้อนท้อง

กึ่งทองใบหยก

เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำ

ข้าวแดงแกงร้อน

เข้าเถื่อนอย่าลืมพรา

ชกแม่ น้ำทิ้งห้า

ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่

ตกกระไดพลอยโจน

ตาเฟื่องตาสลึง

ปลัดที่นาคาที่อยู่

มือไม่พาย เอาตีนราน้ำ

ยาหม้อใหญ่

ราชรถมาเกย

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ	นายจิติวัฒน์ จตุรวิธวงศ์
เกิดวันที่	1 ตุลาคม 2499
สถานที่เกิด	อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	15/6 หมู่บ้านธารทิพย์ ถนนกาญจนาภิเษก แขวงบางแค เขตบางแค กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	หัวหน้าระดับชั้น ป. 4 ครูสอนภาษาไทย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2522	ม.ศ. 5 จากโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2528	พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เอกภาษาไทย จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2546	กศ.ม (วิชา เอกภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร